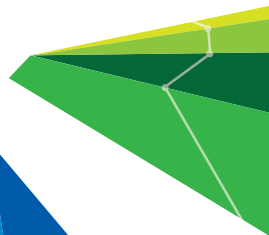

ETIKA I ANTIKORUPCIJA

Kurikulum i priručnik
za srednje škole
Izmijenjeno i dopunjeno izdanje

ETIKA I ANTIKORUPCIJA

Kurikulum i priručnik
za srednje škole
Izmijenjeno i dopunjeno izdanje

Sarajevo, 2017.

Naslov: Etika i antikorupcija: Kurikulum i priručnik za srednje škole, izmijenjeno i dopunjeno izdanje

Autori: Vera Kelava, Aleksandar Draganić, Ljubinka Dragojević i Slobodan Golubović

Izdavač: Udruženje INFOHOUSE u partnerstvu sa Centrom za razvoj medija i analize i Omladinskim komunikativnim centrom

Lektorica: Vesna Smital

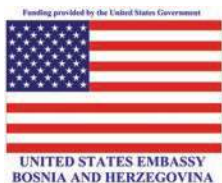
Godina izdavanja: 2017., drugo revidirano izdanje

Tiraž: 375 primjeraka

Dizajn i DTP: CPU Printing company d.o.o., Vitomira Lukića 14, 71210 Ilidža, Sarajevo

Štampa: Blicdruk d.o.o., Ćemaluša 8, 71 000 Sarajevo

Napomena: Izrazi napisani u samo jednom gramatičkom rodu odnose se podjednako na ženski i muški rod

Publikacija je objavljena u sklopu projekta "Ko se boji korupcije još? Mi ne!". Objavljivanje ove publikacije je dijelom finansirano grantom Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država (Department of State). Mišljenja, nalazi i zaključci koji su ovdje navedeni pripadaju autorima i ne odražavaju nužno mišljenja, nalaze i zaključke Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	6
KURIKULUM	9
Zašto je važno učiti o korupciji	12
Definiranje korupcije	14
Uzroci nastanka korupcije i oblici u kojima se manifestuje	17
Kakve su posljedice korupcije	18
Borba protiv korupcije	19
Lista termina	20
Kontekst	22
Ciljevi obrazovanja iz oblasti etike i antikorupcije	25
Moguće metode i forme za postizanje ciljeva	26
Prijedlozi nastavnih cjelina u koje bi se mogli uključiti sadržaji iz etike i antikorupcije	30
Prijedlog vannastavnih aktivnosti u okviru kojih bi se mogli tretirati sadržaji iz etike i antikorupcije	30
Prijedlog nastavnih materijala	33
PRIRUČNIK ZA PROFESORE	35
Primjeri nastavnih jedinica	36
Prijedlozi školskih projekata	53
Zaključak	62
ETIKA I ANTIKORUPCIJA: PRIRUČNIK ZA UČENIKE SREDNJE ŠKOLE	65
Uvod	66
Šta je korupcija?	68
Pojam i definicija korupcije	69
Pojavni oblici korupcije	70
Uzroci korupcije	71
Posljedice korupcije	72
Posljedice neetičkog ponašanja	73
Primjeri korupcije iz svakodnevnice	74
Analiza slučajeva korupcije	75
Borba protiv korupcije	76
Definiranje pravila u borbi protiv korupcije	77
Primjena pravila u borbi protiv korupcije	77
Rad na projektu u borbi protiv korupcije	78
KONTAKTI INSTITUCIJA I ORGANIZACIJA ZA PRIJAVU KORUPCIJE	79
OSTALI KORISNI IZVORI (PUBLIKACIJE)	80

PREDGOVOR

“Dužnost je mladih da se bore protiv nediscipline i korupcije, jer su oni vođe sutrašnjice”

Ifeanyi Enoch Onuoha

Etika i antikorupcija za srednjoškolski uzrast prvi je priručnik ove vrste u Bosni i Hercegovini, ciljno namijenjen odgoju i obrazovanju srednjoškolaca. Rezultat je aktivnosti projekta “Ko se boji korupcije još? Mi ne!”, koji realizira Udruženje INFOHOUSE u partnerstvu s Udruženjem “Centar za razvoj medija i analize” i Omladinskim komunikativnim centrom, a uz finansijsku podršku Ambasade Sjedinjenih Američkih Država u Bosni i Hercegovini.

Priručnik Etika i antikorupcija na jezgrovit, ali istovremeno temeljit i sveobuhvatan način nudi širok spektar znanja o problemu korupcije: definicije osnovnih pojmova, objašnjenja vrsta i pojavnih oblika korupcije, njenih izvora, uzroka i posljedica. Posebna vrijednost ove publikacije ogleda se u poglavlju “Priručnik za profesore”, koje nudi konkretne prijedloge, primjere, ideje i metodologiju za provođenje antikorupcijskih aktivnosti u srednjim školama.

Priručnik Etika i antikorupcija za srednjoškolski uzrast dio je paketa za prosvjetno-pedagoški kadar, a koji se zasniva na zajedničkoj jezgri nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje definirano na ishodima učenja (ZJNPP), komponenta Antikorupcija, a koje je utvrdila Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH (APOS0).¹

---

¹ Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za kroskurikularno i međupredmetno područje, definirana na ishodima učenja, urađena je po već utvrđenoj metodologiji razvoja Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa čije su smjernice za implementaciju usvojene 5.10.2015. u Službenom glasniku BiH, broj 77. Uvažavajući specifičnosti kroskurikularnog i međupredmetnog područja, najprije su definirane oblasti i komponente za njih, potom su za svaku komponentu definirani ishodi učenja i na kraju su za svaki ishod učenja definirani pokazatelji. Oblast nosi naziv Pojedinaac i društvena odgovornost, a definirane komponente su: Poduzetništvo, Karijerna orijentacija i Antikorupcija.

ZJNPP za kroskurikularno i međupredmetno područje sadrži precizno definirane ishode učenja, indikatore i označava kompetencije koje se razvijaju kod djece i mladih na osnovu kojih je potrebno izraditi teorijsko i praktično gradivo upotrebljivo za nastavu. Stoga su ove organizacije uz podršku stručnjaka, te kroz participativno učešće u dijalogu predstavnika ministarstava i pedagoških zavoda, kao i nastavnog osoblja 2014. godine izradile četiri kurikuluma. Na osnovu povratnih informacija sa pilot časova održanih u više od 60 odgojno-obrazovnih institucija u skoro 20 gradova FBiH i RS-a i evaluacije materijala na terenu, publikacije su doživjele svoje reizdanje 2016/2017, osim Kurikuluma za predškolski uzrast, koji je novo djelo.

Ove publikacije su konkretan prilog i podrška organizacija civilnog društva razvoju i izvedbi praktične nastave iz oblasti etike i antikorupcije i sadrže teorijske osnove za rad u nastavi na polju etike i antikorupcije, te niz vrlo konkretnih i jasno razrađenih primjera, projekata i aktivnosti koje je moguće provesti u obrazovanju da bi se postigle željene kompetencije i ishodi. Također, priručnici opisuju i metode koje je moguće primjenjivati u cilju ostvarivanja ishoda iz ZJNPP-a za kroskurikularno i međupredmetno područje, te pružaju didaktičko-metodičke savjete nastavnicima o provedbi nastave o etici i antikorupciji.

Kao primjer njihove primjene u odgojnom i obrazovnom procesu, a imajući u vidu postizanje željenih ishoda učenja, donosimo tabelarni pregled korelacije Indikatora/Pokazatelja ZJNPP-a i Rezultata/Ishoda učenja po predmetnim priručnicima.

Tabela 1: Kraj srednjoškolskog odgoja i obrazovanja

<i>ZJNPP za kroskurikularno i međupredmetno područje</i>	<i>Priručnik za srednje škole</i>
1a. Analizira veze između sadržaja, konteksta i koruptivnih ponašanja.	Biti u stanju objasniti i analizirati vezu između sadržaja i konteksta koruptivnog ponašanja.
1b. Opisuje ponašanja koja su kroz historiju bila neprihvatljiva, kažnjiva, a više nisu, i obratno.	Biti u stanju opisati ponašanja koja su ranije kroz historiju bila neprihvatljiva i kažnjiva, a danas više nisu, i obratno.
1c. Određuje ponašanja koja jesu/bila su kažnjiva na određenim prostorima, a na drugim nisu.	Biti u stanju definirati ponašanja koja jesu/bila su kažnjiva u nekim zemljama i regionima, a u drugima nisu.
2. Procjenjuje kako različiti konteksti utiču na percepciju korupcije i koruptivno ponašanje.	Biti u stanju ocijeniti kako različiti konteksti utiču na percepciju korupcije i koruptivnog ponašanja.
3. Izrađuje projekte koji imaju za cilj borbu protiv korupcije.	Biti u stanju dizajnirati projekte kojima je cilj borba protiv korupcije.

Projektni tim

KURIKULUM

Od nastanka ljudskog društva do danas, čovjek je usavršavao i razvijao razne metode lakšeg i uspješnijeg života u zajednici. Na taj način razvijao je i samu zajednicu i odnose s drugim ljudima u njoj. S pojavom prvih tabua, prvih normi, čovjek se izdigao iznad spontanog načina života, sa željom da svjesno uređuje svoj život u zajednici s drugim ljudima. Tako nastaju prve norme, a odnose se na određene zabrane. Kroz razvoj društva i razvoj društvene svijesti, norme su se razvijale i uobličavale u razne pisane dokumente. Društvo je dobilo prve pisane zakone, dobilo ustave kao osnovne pravne akte u svakom društvu, dobilo i druge zakone kojima je uređen život u zajednici. Nastankom parlamentarnog oblika vlasti, parlamenti kao zakonodavni organi postali su mjesto donošenja zakona, ali i mjesto u kojem se o zakonima i drugim odlukama diskutiralo i razgovaralo. Razvojem raznih oblika društvene svijesti: filozofije, etike, religije, ideologije i sl. stvarane su sve veće naučne postavke koje su davale osnovu za sve bolje i humanije zakone i odluke.

Danas u savremenim društvima gotovo je nezamislivo funkcioniranje bilo koje oblasti i života u zajednici bez pisanih zakona. Također, pored pisanih normi uobličjenih u zakone, uredbe, odluke, konvencije, pravilnike i sl. u svakom društvu važe i one koje ne vidimo, takozvane nepisane norme. Nepisane norme su moralne i običajne i one su kao i pisane imale svoj razvojni put i svoju snagu djelovanja. Razvojem društva i društvene svijesti i ove norme dobile su drugu formu i sadržinu i drugačiji značaj. Iz tog razloga je razumljivo da one norme koje su važile u doba robovlasništva, ne mogu se primijeniti na savremeno društvo. U doba robovlasništva, ljudi su tretirani kao i svaka druga roba, bili su predmet kupovine i prodaje i postupanja njihovih vlasnika po vlastitom nahođenju. Danas, na ovom stepenu razvoja društvene svijesti, razvoja ljudskih prava i sloboda, gotovo je nepojmljivo da su postojali i takvi sistemi u kojima je čovjek bio roba.

U pravno uređenim državama, u kojima postoji vladavina prava, za pretpostaviti je da su svi i da je sve obuhvaćeno zakonom i da niko i ništa nije iznad zakona. Ipak, praksa pokazuje da u funkcioniranju

svake države postoje pojedinci i grupe koji krše ne samo zakone, već koji ne postupaju ni po moralnim principima. Najrašireniji oblik kršenja zakona danas u svijetu jeste korupcija. Ovaj gotovo društveni "fenomen", razvio se u raznim oblicima, u gotovo svim državama, bez obzira na to kako su one ekonomski razvijene i kakvo im je društveno uređenje. Korupcija je danas u svijetu prepoznata kao prepreka daljeg razvoja društva. Ono što je još uočljivije jeste saznanje da korupcija podriva osnovne vrijednosti i moralna načela svakog društva. Ako znamo da moral odgovara na pitanje šta je dobro, a šta ne u jednom društvu ili šta valja, a šta ne, onda nam je jasno da narušene ili uništene moralne norme, predstavljaju osnovu za brzo propadanje vrijednosnog sistema i društva u cjelini. Posljedice postojanja korupcije prepoznatljive su kao slabljenje institucija sistema, gubitak povjerenja u vlast, potkopavanje vladavine zakona, ugrožavanje ljudskih prava i sloboda, ugrožavanje pravičnosti i socijalne pravde.

Prema istraživanjima Transparency Internationala u Bosni i Hercegovini, stopa nezaposlenosti je jako visoka (28,6%), izražena je ekonomska stagnacija i neefikasnost javnog sektora, kao i nedovoljna i/ili neadekvatna implementacija zakonskih rješenja i antikorupcionih mjera, što ima negativan utjecaj na sve aspekte ekonomskog, socijalnog i političkog razvoja i stavlja je u rang nerazvijenih zemalja. Imajući u vidu činjenicu da je Bosna i Hercegovina zemlja u tranziciji, da u poratnom periodu još uvijek nije razvila stabilan društveni sistem, niti institucije sistema, razumljivo je da u ovoj i ovakvoj državi korupcija ostavlja nesagledive posljedice i čini veliku prepreku daljem razvoju zemlje, kako ekonomski i društveno, tako i institucionalno. Korupcija u bosanskohercegovačkom društvu ima i tradicionalnu pozadinu. Naime, od kolijevke pa do groba, čovjeka prati ova pošast, a da to sam i ne primjećuje. Kada se rodi dijete, po nepisanom pravilu časte se ljekar i babice u porodilištu, medicinske sestre i svi koji se "nađu" porodilji pri ruci. Kada dijete odraste i krene u vrtić, tete se posebno "paze" da bi bile što više naklonjene baš tom djetetu. Prilikom upisa u osnovnu školu, roditelj se raspituje koja je učiteljica najbolja, upisuje svoje dijete kod nje "preko veze", obasipa je poklonima u svim prilikama. Dijete se nađe pred upisom u srednju školu, te je i tu presudna uloga roditelja. Roditelj "zna" da je najbolja, na primjer, ekonomska škola i nakon završetka srednje škole i fakulteta,

zaposlenje u banci ili javnoj upravi. Nakon završene srednje škole i upisa na fakultet, kad god se dijete nađe pred problemom, reagira roditelj uz pomoć potkupljivog profesora. Do zaposlenja će taj mladi čovjek doći uz pomoć neke koruptivne metode: poznanstvo, rodbinska pripadnost, politička podobnost i slično. Takav građanin će svoj život nastaviti u skladu sa već naučenim načinom rješavanja problema i sve do kraja svog života, sve probleme s policijom, sa inspekcijom, sa šefom, sa školom koju pohađaju njegova djeca, rješavat će na njemu dobro poznat način. Ako se ovaj primjer posmatra sa aspekta jednog pojedinca u društvu, problem ne izgleda tako veliki. No, kada imamo u vidu mnoštvo pojedinaca koji se ponašaju na navedeni način, lako se namet će zaključak: posljedice ovakvog ponašanja su nesagledive. U praksi imamo uništen sistem vrijednosti, odnosno upropašten zdravstveni, obrazovni, pravosudni i sistem javne uprave. Ukratko, sve što bi trebalo da stoji na nogama, stoji na glavi.

Korupcija je društveni problem i kao takav se mora prepoznati da bi se čitavo društvo uključilo u borbu protiv tog problema. Problem postoji, prepoznat je, identificirani su pojavni oblici korupcije i uzroci njenog nastanka te je razumljivo da nadležne institucije sistema pokušavaju zaustaviti dalje širenje ovog problema i njegovo zaustavljanje. Iz tog razloga, Bosna i Hercegovina je 2009. godine usvojila državnu Strategiju za borbu protiv korupcije, kojom se država zvanično obavezala da će provesti antikoruptivne reforme. U maju 2015. godine, definirana je nova Strategija za borbu protiv korupcije. U ovom dokumentu se navodi da je ostvarivanje dugoročnih ciljeva, odnosno rezultata u borbi protiv korupcije, neodvojivo od jačanja morala i moralnih i društvenih vrijednosti, te da je sve zajedno veoma povezano sa sistemom obrazovanja i vaspitanja u Bosni i Hercegovini. Time je naglašeno da u procesu borbe protiv korupcije i u procesu jačanja moralnih vrijednosti u društvu, najjaču ulogu imaju porodica i obrazovni sistem, od predškolskog nivoa do univerziteta. Zato je neophodno da se posveti značajna pažnja pitanjima etike u svim nastavnim programima. Gotovo da nema nastavnog predmeta ili nastavne jedinice u koju nije moguće ugraditi segmente etičkog značenja.

Kurikulum Etika i antikorupcija za srednje škole sadrži ključne elemente za edukaciju učenika, nudi definicije pojma korupcija,

objašnjenja oblika u kojima se korupcija pojavljuje, objašnjava uzroke nastanka i posljedice postojanja te daje smjernice djelovanja u borbi protiv korupcije. Naročito je važna uloga nastavnika u realizaciji tema, odnosno nastavnih jedinki u procesu učenja o korupciji. Također, Kurikulum nudi dobre primjere nastavnih metoda, materijala, vannastavne aktivnosti i razne projekte kroz koje se može učiti o etici i antikorupciji.

Zašto je važno učiti o korupciji?

Biti etički osviješten, znači biti spreman na borbu protiv korupcije. Etički osviješteni građani imaju izgrađen sistem vrijednosti, prepoznaju šta je opće dobro, prepoznaju šta je bitno za dobrobit zajednice i svih građana koji u njoj žive. Takav građanin je aktivan, on učestvuje u stvaranju općeg dobra, on učestvuje u borbi protiv korupcije.

U najranijem uzrastu djeca se mogu učiti općim vrijednostima društva, kroz razvoj i njegovanje prijateljstva, prihvatanje i uvažavanje različitosti, jačanje zajedništva kroz igru i u igri, prihvatanje različitih uloga i slično. Kod učenika u osnovnim i srednjim školama, moguće je razvijati etički pristup svemu, kroz aktivnosti na časovima odjeljske zajednice, kroz vannastavne aktivnosti i u mnogim drugim predmetima.

Veliki je broj učenika i nastavnika koji su se barem jedanput suočili s nekim oblikom korupcije ili osjetili posljedice korupcije. Zato je edukacija kako učenika, tako i nastavnika, značajan alat u borbi protiv korupcije.

Učiti učenike da budu spremni na borbu protiv korupcije, podrazumijeva da su i profesori za to osposobljeni. Svaki nastavnik i svaki učenik mogu biti učesnici korupcije. O potrebi edukacije o etici i antikorupciji u srednjim školama, svjedoče rezultati istraživanja koje je 2014. godine provela Mreža vijeća učenika srednjih škola u Bosni i

Hercegovini. Istraživanje je obuhvatilo gotovo 15.000 srednjoškolaca, od kojih je 58% izjavilo da je neophodno uvesti obrazovanje o korupciji, a čak 60% učenika je izjavilo da nije dovoljno informirano o korupciji.

Ovakvi stavovi srednjoškolaca govore o tome da su učenici spremni da razvijaju svoje kompetencije za oblast etike i antikorupcije.

Cilj obrazovanja i cilj učenja o bilo kojoj pojavi i procesu, nije samo stjecanje znanja o tim pojavama i procesima, već je suština učenja uopće, stvaranje i razvoj kompetencija kod svakog učenika. Ovaj Kurikulum predstavlja dobar alat za osposobljavanje učenika i nastavnika da stiču znanja o korupciji i njenim posljedicama, kao i da razvijaju vrijednosti i vještine kojima će znati, moći i htjeti da se bore protiv korupcije. Kurikulum će pomoći razvoju svijesti kod mladih da postanu odgovorni, aktivni i da svoju sudbinu i sudbinu drugih uzmu u svoje ruke. Mladi koji budu educirani u skladu sa ovim Kurikulumom, izrast će u ljude koji žele učiti, djelovati i stvarati bolju budućnost. Iako će biti svjesni da se korupcija ne može u cijelosti iskorijeniti, mladi i obrazovani ljudi će u dobroj mjeri zaustaviti dalji prodor korupcije i dalje propadanje društva. Postaću svjesni da razvojem etičkih vrijednosti, jačanjem transparentnosti, odgovornosti i većim ličnim aktivizmom u društvu, pomažu razvoju društvene zajednice kao zajednice ravnopravnih građana.

Obrazovanje i obrazovni sistem ima zadatak da osposobe učenike da budu etički osviješteni, jer samo takvi mogu stvarati zdravo društvo. Ličnost i karakter svakog pojedinca, njegova društvena uloga i njegova aktivnost, utiču na dobrobit zajednice. Današnji učenici su već sutrašnji lideri u društvu te je neophodno da im obrazovni sistem, pored naučenog znanja, osigura i razvoj sposobnosti i formiranje stavova koji će im omogućiti da razviju što je moguće veću netoleranciju prema korupciji.

Dobar obrazovni sistem ne smije stvarati poslušne i šutljive građane, već građane koji će biti odgovorni i kritični prema svemu što je negativno u društvu. Učenike treba podsticati da budu aktivni učesnici u procesu učenja, kako bi sutra bili aktivni građani u procesima donošenja odluka. Postizanje ovog cilja moguće je kroz uključivanje učenika u

edukaciju o etičkom i antikorupcijskom djelovanju. Rano uključivanje učenika u prepoznavanje korupcijskih postupaka i njenih posljedica za demokratsko društvo, predstavlja ključnu komponentu u jačanju sposobnosti pojedinaca i društva za efikasno upravljanje društvenim pojavama i procesima. Da bi demokratsko društvo napredovalo, građani moraju posjedovati vještine, promovirati vrijednosti i manifestirati demokratsko ponašanje. Moraju znati dovoljno o osnovnim karakteristikama demokratskog političkog sistema, o svim negativnim pojavama koje ugrožavaju razvoj demokratije kako bi mogli da zaštite svoje interese i interese zajednice. Građani također, moraju izgraditi osnovne vrijednosti kao što su: tolerancija prema različitim mišljenjima, podrška vladavini zakona, borba protiv korupcije. Kao što učestvuju u raznim porodičnim, vršnjačkim, sportskim i drugim aktivnostima, učenici kroz obrazovni sistem treba da dobiju priliku da učestvuju u otkrivanju problema, da ih rješavaju i da tako prakticiraju osnovne norme demokratske kulture. U srži ovakvog obrazovanja su vrijednosti i etička načela, transparentnost, učešće, reagiranje, odgovornost, osnaživanje i pravičnost.

Definiranje korupcije

Korupcija predstavlja problem koji je imanentan čovjekovoj prirodi. Stara je koliko i ljudski rod, odnosno koliko i politička i ekonomska organizacija društva. U primitivnim plemenskim zajednicama pripadnik plemena je činio usluge plemenskim vođama, a oni su mu zauzvrat činili usluge drugog tipa, poput napredovanja u plemenskoj hijerarhiji što mu je donosilo materijalnu i/ili drugu korist. Vijekovima carevi i kraljevi nisu plaćali službenike, pa je jedan od načina ostvarivanja prihoda njihovih službenika bio primanje poklona. Cezar nije odlazio u Galiju samo da bi pokorio galska plemena, već je koristio položaj da zaradi u vojnoj službi. Sultanovim sudijama je bilo dozvoljeno da primaju poklone i da na osnovu njih donose odluke. Srednjovjekovne države tolerirale su kupovinu javnih položaja, biranje službenika po porijeklu i stranačkom kriteriju, tretiranje građana kao objekata vladanja, a ne nosilaca suvereniteta. U 19. vijeku dolazimo do odnosa prema korupciji kao prirodnoj pojavi, a u 20. vijeku proglašava se štetnom i zabranjuje se zakonom.

Posljedice korupcije po cjelokupan društveni razvoj su nesagledive. Ekonomska stagnacija, neefikasan javni sektor, nedovoljna i/ili neadekvatna implementacija zakonskih rješenja i antikorupcijskih mjera kreiraju okruženje u kojem je koruptivno ponašanje percipirano kao izuzetno raširena društvena pojava koja negativno utječe na sve aspekte ekonomskog, socijalnog i političkog razvoja. U pogledu životnog standarda građana, u takvim društvima javlja se nepremostiv jaz između onih koji su involvirani u korupciju i onih koji to nisu, odnosno postoji jako mali broj enormno bogatih nasuprot jako velikom broju izuzetno siromašnih.

Etimološki, termin korupcija vodi porijeklo od latinske riječi *rumpere*, što u slobodnom prevodu znači razbijanje, lomljenje, kidanje, a budući da u koruptivnim aktivnostima učestvuju najmanje dvije osobe onda je to *cum rumpere*. Dakle, podmitljivac i podmićeni nešto razbijaju, lome ili kidaju zajedno. Budući da etimološka definicija ne zadovoljava aspekte potrebe za naučnom definicijom korupcije, jer ne otkriva u čemu je specifična razlika korupcije u odnosu na sve ostale manifestacije pokvarenosti, iskvarenosti i nepoštenja, postoje različiti pristupi u njenom definiranju.

Razlikuje se definiranje korupcije kao kršenje moralne norme i kao kršenje pravne norme. Prema autoru Josipu Kregaru, kršenje moralne norme sadržano je u definiciji da je "korupcija patološka pojava, odnosno sistemska aberacija u kojoj vladajuća politička klasa lični interes stavlja iznad interesa političke zajednice, pa se s tog aspekta korupcija osuđuje kao nemoralna i štetna za političku konstituciju društva", dok su oblici korupcije kao kršenje pravne norme definirani odredbama krivičnih zakona.

Literatura koja se bavi izučavanjem korupcije, kao jednog od najkompleksnijih kriminalnih fenomena, nudi veliki broj njenih definicija. Tako, najčešće se spominje da je "korupcija nastojanje da se bogatstvo ili moć steknu nezakonitim sredstvima – lična dobit na javni račun". Također, jedna od definicija koju ističu brojni autori na prostoru bivših jugoslovenskih republika je da "korupcija označava proces u kojem najmanje dvije osobe nedozvoljenom razmjenom, radi ostvarivanja lične koristi, postupaju na štetu javnog interesa,

kršeći moralne i pravne norme". Ne može se označiti koja je od postojećih definicija bolja, ali postoje institucije i organizacije koje su u svojim dokumentima tretirale ovu materiju, a to su: Svjetska banka, Transparency International, Ujedinjene nacije, Vijeće Evrope, Agencija za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije, pa su definicije ovih institucija i organizacija sumirane u sljedećoj tabeli:

	Definicija korupcije	Izvor
1.	Zloupotreba javnih ovlaštenja radi privatne koristi.	Svjetska banka (1997)
2.	Zloupotreba povjerenih ovlaštenja za privatnu korist	Transparency International
3.	Transnacionalna pojava povezana s drugim oblicima kriminaliteta, koja predstavlja prijetnju za stabilnost i sigurnost društva, te ugrožava održiv razvoj i vladavinu prava.	UN Konvencija za borbu protiv korupcije (2003)
4.	Označava svaku zloupotrebu moći povjerene javnom službeniku ili osobi na političkom položaju na državnom, entitetskom, kantonalnom nivou, nivou Brčko Distrikta BiH, gradskom ili općinskom nivou, koja može dovesti do privatne koristi. Korupcija posebno može uključivati direktno ili indirektno zahtijevanje, nuđenje, davanje ili prihvatanje mita ili neke druge nedopuštene prednosti ili njenu mogućnost, kojima se narušava vršenje bilo kakve dužnosti ili ponašanja očekivanih od primaoca mita.	Zakon o Agenciji za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije BiH (2009)
5.	Korupcija podrazumijeva traženje, nuđenje, davanje ili primanje, direktno ili indirektno, mita ili bilo koje druge nezakonite koristi ili stavljanje toga u izgled, koje izopćava propisano izvođenje neke dužnosti ili ponašanja koje se zahtijeva od primaoca mita, nezakonite koristi ili osobe kojoj se to stavlja u izgled.	Građansko-pravna konvencija Vijeća Evrope (1999)

Uzroci nastanka korupcije i oblici u kojima se manifestira

Teorija i praksa koja se bavi izučavanjem korupcije, iskristalizirala je podjelu uzroka njenog nastanka na: pravne, političke, institucionalne i ekonomske.

Pravni uzroci nastanka korupcije - nezaobilazan faktor je nedostatak ili neadekvatnost zakonskih propisa koji inkriminiraju korupciju, a nakon toga i nefunkcionalan rad organa koji vrše sudsku vlast (sudovi i tužilaštva), ali i onih organa koji bi trebali vršiti nadzor nad njihovim radom.

Politički uzroci nastanka korupcije – zloupotreba vlasti političkih centara moći, finansiranje političkih stranaka zloupotrebom javnih resursa, nefunkcioniranje kontrolnih organa (inspekcija), nepostojanje mehanizama odgovornosti.

Institucionalni uzroci nastanka korupcije – loša organizaciona struktura unutar institucija, mogućnost koruptivnih radnji službenika usljed nedostatka kontrolnih mehanizama, davanje prednosti nekompetentnim kadrovima ispred stručnih kadrova prilikom zapošljavanja u institucijama.

Ekonomske uzroci nastanka korupcije – loše osmišljena (kriminalna) privatizacija javnih preduzeća, neplanski i neadekvatan politički intervencionizam države u privredu, nepoštovanje temeljnih tržišnih zakonitosti.

Multidisciplinarnim iscrpnim istraživanjem korupcije dolazi se do zaključka da se ona najčešće manifestira u sljedećim oblicima:

Podmićivanje – Nuđenje ili primanje određene vrste usluge, novca ili drugih oblika koristi da bi se donijela kakva odluka koja je protupravna,

Protupravno posredovanje – Korištenje položaja da bi se utjecalo na vršenje ili nevršenje službenih radnji,

Zloupotreba položaja – Korištenje položaja kako bi se sebi ili drugome pribavila korist, drugome nanijela šteta ili povrijedila prava,

Pronevjera – Krađa, prisvajanje povjerene imovine ili čega sličnog od osobe kojoj su povjerena javna ovlaštenja,

Prevara – Dovođenje u zabludu podnošenjem lažnih obračuna ili na drugi način,

Posluga – Neovlašteno služenje povjerenim novcem, vrijednosnim papirima, ili drugim pokretnim stvarima,

Falsificiranje – Unošenje neistinitih podataka, neunošenje važnih podataka, ovjeravanje dokumenata ili pravljenje dokumenata sa neistinitim sadržajem,

Sukob interesa – Situacija u kojoj javni službenik ili funkcioner ima neke profesionalne ili lične obaveze koje ugrožavaju njegovu objektivnost/ integritet,

Pristrasnost – Stavljanje porodice, prijatelja, poznanika u prvi plan prilikom donošenja odluka. Neformalna veza između donosioca odluka i određene pravne ili fizičke osobe,

Iznuda – Zahtijevanje ili ostvarivanje kakve koristi upotrebom sile, uskraćivanjem određenog prava ili prijetnjom.

Kakve su posljedice korupcije?

Ne postoji društvo u kojem nema korupcije koja kao izrazito opasan kriminalni fenomen izaziva posredne i neposredne štete. U nekim društvima njene razmjere su takve da prerasta u opasnu patologiju, a to je karakteristično za zemlje u razvoju i tranziciji.

Korupcija je antikulturna pojava koja:

- Ometa funkcioniranje pravne države i vladavinu prava,
- Utječe na to da građani nemaju povjerenja u institucije,

- Usporava privredni razvoj,
- Podstiče diskriminaciju osoba koje nisu uključena u koruptivne radnje,
- Izaziva društvenu nestabilnost i socijalnu nesigurnost,
- Uzrokuje pad kvaliteta rada javnih službi,
- Unosi nepredvidivost u političko odlučivanje i pravnu regulaciju,
- Podiže cijenu države, jer je administracija neopravdano velika,
- Podiže transakcijske troškove,
- Podstiče rasipanje sredstava,
- Razara upravnu i političku kulturu,
- Podstiče negativnu selekciju za vodeće položaje u politici i javnim službama;
- Umjesto odlučivanja o potrebama građana, prednost se daje ličnim zaradama povlaštenih,
- Postaje nepodnošljiva smetnja razvoju međunarodnih ekonomskih odnosa itd.

Borba protiv korupcije

Ni u jednom savremenom društvu nije moralno i zakonski prihvatljiva korupcija, odnosno nigdje se ne opravdava zloupotreba političkog položaja ili javne službe za lično bogaćenje na račun javnog interesa. Ne postoji ništa sporno oko moralne kategorizacije koruptivnog ponašanja, međutim ključni problem se javlja kod efikasnosti pravnog sistema, otkrivanja, progona i kažnjavanja.

Kako bi borba protiv korupcije bila uspješna, nužno je postojanje pravnih normi i institucija čiji kadrovi mogu, znaju i hoće efektivno i efikasno otkrivati, procesuirati i prevenirati koruptivna ponašanja. Također, treba istaknuti i to da efikasna borba protiv korupcije mora biti prožeta razvojem integriteta na nivou institucija, društvenih grupa, profesija i građana.

Sprječavanje korupcije i njeno svođenje na najmanju moguću mjeru može se provoditi planskim organiziranjem aktivnosti kojima se u praksi eliminira ili smanjuje utjecaj njenih direktnih ili indirektnih uzroka. Kako bi se situacije u kojima se dešavaju koruptivne aktivnosti uklonile ili svele na najmanju moguću mjeru, nužno je provesti

različite mjere socijalne, ekonomske, pravne, obrazovne i drugih politika, odnosno potrebno je aktivirati sve relevantne faktore koji mogu doprinijeti suzbijanju ove negativne pojave.

Lista termina

Korupcija – Zloupotreba javnih ovlaštenja radi privatne koristi.

Korumpirana osoba – Svaka službena ili odgovorna osoba koja radi lične koristi ili koristi grupe kojoj pripada zanemari opći interes i povjerena ovlaštenja. Korumpiranim se smatra i građanin koji nudi ili pristaje na davanje zatraženog mita kako bi mu korumpirana osoba pomogla u ostvarivanju koristi.

Zloupotreba položaja i ovlaštenja – Ponašanjem kojim se državni posao, položaj ili javna funkcija vrše na način da se vlastiti interesi stavljaju ispred javnih.

Mito – Plaćanje određenog iznosa, materijalne ili novčane vrijednosti, javnom funkcionieru ili zaposlenom u javne uprave koji je nadležan za sklapanje ugovora od strane države ili pružanje usluga.

Javni funkcioner – Svaka osoba koja vrši zakonodavnu, izvršnu, upravnu ili sudsku funkciju određene države na svim nivoima vlasti bilo da je imenovano ili izabrano, bilo da je ona stalna ili privremena, plaćena ili neplaćena, te bez obzira na rang te osoba.

Javni interes – Predstavlja ideal koji je u središtu ideje o demokratskoj vlasti i upravljanju, a definira se kao djelovanje u interesu cjelokupnog društva, donošenjem odluka na pošten i nepristran način zanemarujući lični interes.

Prevara – Ostvarenje kakve koristi dovođenjem druge osobe u zabludu, navodeći je da preduzme neku radnju na štetu svoje ili tuđe imovine.

Trgovina utjecajem – Obećanje, nuđenje ili davanje javnom funkcionieru ili javnom službeniku, odnosno traženje ili prihvatanje

od javnog funkcionera ili javnog službenika, neopravdane koristi, kako bi javni funkcioner ili javni službenik zloupotrijebio svoj stvarni ili pretpostavljeni uticaj.

Nepotizam – Termin kojim se označava favoriziranje rođaka i prijatelja prilikom zapošljavanja u javnom sektoru ili prilikom dodjele javnih poslova, nezavisno o njihovim kvalifikacijama i stručnim sposobnostima.

Klijentelizam – Oblik društvene organiziranosti i djelovanja u kojem pristup izvorima (resursima) ekonomske i političke moći kontroliraju patroni (moćnici) te ga omogućavaju samo svojim klijentima – pojedincima i snagama koje im se povinuju i podržavaju ih.

Favoriziranje – Povlašten tretman u poređenju s drugim pojedincima ili grupama koje imaju ista prava.

Zloupotreba javnih dobara – Neovlaštena upotreba resursa u javnom vlasništvu

Pranje novca – Polaganje novca stečenog obavljanjem nezakonite djelatnosti na račune kod banaka i drugih finansijskih institucija ili uključivanje na drugi način tog novca u legalne finansijske tokove.

Nezakonito bogaćenje – Znatno povećanje imovine javnog funkcionera za koje ne postoji razumno obrazloženje vezano za njegove zakonske prihode.

Lična usluga – Svako djelovanje kojim se jedna strana obavezuje da obavi određeni posao, a druga da joj plati za to određenu naknadu, a koje ne proizlazi iz redovnog radnog ili ugovornog odnosa.

Neimovinska korist – Svaka pogodnost, privilegija, povlastica ili druga nenovčana dobit.

Štela – Nezakonita veza koja podrazumijeva razmjenu usluga (materijalnih i nematerijalnih), pri čemu pristup privilegijama imaju samo osobe s dobrim sistemom veza ili poznanstava.

Kontekst

U tradicionalnom transmisiivnom obliku nastave učenje je prenošenje (transmisija) znanja i informacija od onoga koji zna prema onome ko ne zna, a prema savremenom obliku nastave učenje je aktivna

konstrukcija ili rekonstrukcija iskustva onoga koji uči. Pedagogija i psihologija prepoznale su savremen oblik nastave kao izuzetno pogodan za produktivno učenje. Učenici koji imaju priliku da uče po savremenom obliku nastave su aktivni, istražuju, kritiziraju, sumnjaju, rade u timu s drugima, zaključuju, bore se da odbrane svoje stavove, debatiraju, a nastavnici organiziraju, pripremaju sat, podstiču učenike, usmjeravaju njihovu aktivnost, pohvaljuju, nagrađuju.

Najveća i najjača snaga savremenog društva su informirani, obrazovani, kreativni ljudi, a odgoj i obrazovanje je ključni faktor njegovog razvoja. Učenje i podučavanje radi sticanja reproduktivnog znanja ustupilo je, u većem broju nastavnih predmeta, mjesto podučavanju radi sticanja dinamičkog znanja i razvoja kreativnih sposobnosti. Takvo znanje je otvoreno za kreativnu primjenu i kontinuirano nadograđivanje. Pretpostavka za uspješno uključivanje u savremene društvene tokove upravo je ova promjena u obrazovanju, promjena koja objedinjuje nastojanje da se kod učenika razvijaju kompetencije koje će im omogućiti da se uspješno uključe u savremene uslove društvenog i ekonomskog razvoja i aktivno učestvuju u tim tokovima. Danas se često pomijaju kompetencije učenika. Postavlja se pitanje da li je učenik s naučenim znanjem, u mogućnosti da isto u datoj situaciji primijeni. Kompetencije učenika predstavljaju jedinstvo stečenog znanja, razvijenih vještine i usvojenih vrijednosti. Pored deklarativnog znanja koje podrazumijeva da učenik posjeduje znanje o tome šta je potrebno uraditi, učenik treba da zna i kako se to radi. Ovo proceduralno znanje još uvijek ne uključuje i djelovanje, odnosno primjenu znanja. Da bi se desilo ponašanje, ono mora da bude u skladu sa sistemom vrijednosti, odnosno da učenik vjeruje da to treba da uradi. Na konkretnom primjeru to izgleda ovako.

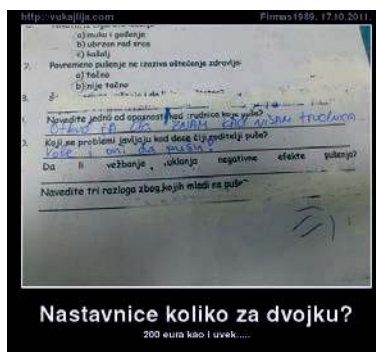
Učenici su na edukaciji iz oblasti antikorupcije čuli šta je koruptivno ponašanje (deklarativno znanje). Kada dođu u situaciju da svjedoče koruptivnom ponašanju ukoliko nemaju proceduralno znanje, neće znati šta treba da urade, odnosno kako da postupe. Ako i znaju na koji način treba da postupe, akcija može izostati ukoliko se ne uklapa u njihov sistem vrijednosti, odnosno ukoliko zaista i ne vjeruju da to treba da urade. Kompetentan učenik zna činjenice, zna kako treba da radi, može to da uradi i radi to s određenim uvjerenjem. Najefikasniji način suprotstavljanja korupciji jeste prevencija. Ostvarivanje dugoročnih rezultata u borbi protiv korupcije i prevenciji same pojave korupcije, vezano je za obrazovanje i odgoj kao mjestu gdje se jačaju moralne vrijednosti društva.

Cilj obrazovnog sistema nije da učenik samo stiče znanje, već očekivanje da će naučeno biti primijenjeno u životu. Kada se kreira program učenja, koji će kao rezultat imati primjenu znanja, sadržaj učenja mora obuhvatiti sve tri komponente znanja. Prvo treba definirati znanja koja su učenicima potrebna, a zatim razmišljati i o vještinama i vrijednostima koje će osigurati primjenjivost naučenog. S obzirom na to da aktivnosti učenja u najvećoj mjeri utiču na razvoj vještina i vrijednosti, potrebno je učenicima ponuditi metode koje od učenika zahtijevaju da se aktivno uključe, da bude subjekt, a ne isključivo receptor znanja.

U nastavnim predmetima u kojima se nastavnik opredijelio da realizira nastavne jedinice iz etike i antikorupcije, nastavnik sebe treba da vidi kao pedagoga, odnosno onoga koji organizira i vodi proces učenja. U pripremi sata bilo bi dobro da nastavnik razmišlja više o učenicima, o tome šta trenutno znaju, šta bi još trebali da znaju, koje ih aktivnosti mogu najbolje motivirati za učenje, kroz koje aktivnosti učenja mogu da razvijaju vještine i usvajaju vrijednosti i sl. Imajući u vidu da srednjoškolci danas koriste različita tehnološka i komunikacijska sredstva, neophodno je u nastavni proces učenja uključiti što više metoda koji će im omogućiti da zadovoljavaju ove potrebe. Učenicima treba dati slobodu da istražuju, prepoznaju, navode primjere iz života, kreiraju rješenja i aktivnosti. Treba ih stalno podsticati i pohvaljivati za promišljanje, za samostalnost, za timski rad i sl.

U nastavi maternjeg jezika, moguće je kroz pismeni rad obraditi teme iz oblasti etike i antikorupcije, ali je moguće i pripremiti projekt o obilježavanju Međunarodnog dana borbe protiv korupcije. Taj dan je 9. decembar, Ujedinjene nacije usvojile su Konvenciju borbe protiv korupcije 2003. godine. Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini, u skladu sa ciljevima Strategije borbe protiv korupcije, ima veoma važan zadatak da obrazuje i pripremi građane za uspješnu borbu protiv korupcije.

Ni obrazovni sistem nije imun na korupciju. Mnogobrojni su primjeri postojanja i pojave korupcije u obrazovanju. Korupcija u obrazovanju podjednako pogađa kako učenike, tako i nastavnike, a u krajnjem ishodu urušava obrazovni sistem u cijelosti. Najčešće se s korupcijom susret ćemo prilikom upisa učenika u željeno zanimanje ili struku, prilikom zaposlenja, prilikom davanja ocjena, organiziranja ekskurzija i izleta, saniranja školskih objekata, rentiranja fiskulturnih sala i drugih objekata u školi i slično. Samo nekoliko pobrojanih primjera ukazuju na pojavu korupcije u obrazovanju, a istovremeno pred sve subjekte u obrazovnom procesu postavlja se važan zadatak da se svi zajedno uključe u borbu protiv korupcije.

Obrazovni sistem ne čine samo učenici i nastavnici, već i uprava škole i roditelji. Sve ove subjekte neophodno je uključiti u proces edukacije o etici i antikorupciji. Dug i težak put trebaju preći nastavnici da bi postigli promjenu svijesti kod učenika, ako sami ne mijenjaju sebe i svoje ponašanje. Također, samo nastavnici i učenici nisu dovoljno moćni u postizanju obrazovnih ciljeva o antikorupciji, ukoliko i roditelji nisu uključeni u edukaciju. Danas gotovo sve škole imaju formirana vijeća roditelja. Na jednom od sastanaka vijeća moguće je obraditi temu o pojmu i vrstama korupcije, njenim posljedicama i potrebi borbe protiv korupcije. Na nastavničkim vijećima kao stručnim organima, educirani nastavnici će se zalagati da se ocjene ne zaključuju u zbornicama,

već u učionicama, pred učenicima i uz obrazloženje ocjene. Tako će naglasiti ono što je bitno svakom učeniku, da ima pravo da mu se objasni ocjena koju je dobio te da se to uradi transparentno i u učionici.

Na časovima odjeljske zajednice, moguće je obraditi nastavne jedinice o korupciji. Također, konkretna primjena etičkog ponašanja najjače će doći do izraza upravo na tim časovima. Kod pravdanja izostanaka sa nastave, nastavnik, razredni starješina, mora postići da učenik bude iskren, kritičan prema sebi i svojim postupcima. No, to će moći samo nastavnici koji su dovoljno educirani za realizaciju nastavnih jedinica ponuđenih u ovom priručniku.

Na časovima predmeta demokratija i ljudska prava/građansko obrazovanje/odgoj, veliki broj nastavnih jedinica je moguće uvezati sa nastavnim jedinicama koje obrađuje ovaj priručnik. Imajući u vidu činjenicu da učenici iz ovog predmeta najviše razvijaju kompetencije za građanski aktivizam, otvara se lepeza mogućnosti djelovanja na časovima, vannastavnim aktivnostima i projektima, sa ciljem jačanja svijesti učenika o potrebi borbe protiv korupcije i razvoja etičkih vrijednosti.

Ciljevi obrazovanja iz oblasti etike i antikorupcije

Očekivani rezultati

Učenici će:

- Biti u stanju objasniti i analizirati vezu između sadržaja i konteksta koruptivnog ponašanja,
- Biti u stanju opisati ponašanja koja su ranije kroz istoriju bila neprihvatljiva i kažnjiva, a danas više nisu, i obrnuto,
- Biti u stanju definisati ponašanja koja jesu/ili su bila kažnjiva u nekim zemljama i regionima, a u drugima nisu;
- Biti u stanju ocijeniti kako različiti konteksti utiču na percepciju korupcije i koruptivnog ponašanja,
- Biti u stanju dizajnirati projekte kojima je cilj borba protiv korupcije.

Aktivnosti

Teme koje treba obuhvatiti obrazovanjem:

Prvi razred:

- Šta je korupcija?
- Pojam i definicija korupcije
- Pojavni oblici korupcije

Drugi razred:

- Uzroci korupcije
- Posljedice korupcije
- Posljedice neetičkog ponašanja

Treći razred:

- Primjeri iz svakodnevnice
- Analiza slučajeva
- Borba protiv korupcije

Četvrti razred:

- Definiranje pravila u borbi protiv korupcije
- Analiza primjene pravila u borbi protiv korupcije
- Rad na projektu Promocija borbe protiv korupcije – mjesec borbe protiv korupcije

Moguće metode i forme za postizanje ciljeva

Individualni rad

Ukoliko želimo učenike podstaknuti na razmišljanje o nekoj temi koja se obrađuje tokom časa, želimo da analiziraju neki problem, da se prisjete vlastitog iskustva, daju primjer iz života, definiraju stav o određenom pitanju, riješe neki zadatak (koji će kasnije rješavati u grupi), definiraju svoj stav o određenom pitanju koje se obrađuje

i sl., koristimo individualni rad. Nakon individualnog rada najčešće slijedi diskusija koja može da bude organizirana u parovima, malim grupama ili velikoj grupi (kada učestvuju svi učenici). Za individualni rad potrebno je da nastavnik procijeni koliko je optimalno vremena učeniku potrebno za individualni rad i da da učenicima slobodu (ukoliko se radi o intimnim pitanjima) da ne dijele lična iskustva sa ostatkom grupe ukoliko to ne žele.

Rad u paru

Rad u paru koristimo u različitim situacijama: kada ne želimo da učenici rade sami a ni u grupama; kada nemamo dovoljno vremena da svaki učenik izloži svoj prijedlog, pa ih zamolimo da se u paru dogovore oko zajedničkog; kada želimo da rade samostalno, pa u parovima, pa u grupama i na kraju u velikoj grupi; kada želimo da povežemo neke učenike za koje smo primijetili da rijetko ili nikada međusobno ne komuniciraju i sl.

Rad u grupi

Rad u grupi podrazumijeva da grupa učenika radi na nekom zadatku u unaprijed određenom periodu, a nastavnik obilazi grupe, prati rad i vodi računa o vremenu. Tema rada u grupama treba da bude unaprijed osmišljena, grupe mogu da imaju istu temu, mogu da budu različite na način da svaka grupa obrađuje jedan segment problema. Grupe se najčešće dijele na četiri do šest učenika. Rad u grupama omogućava svakom učeniku (a naročito onima koji izbjegavaju da pričaju u velikoj grupi) da iznesu mišljenje i dobro utiče na promjenu dinamike rada, jer učenici moraju da ustanu i promijene mjesto rada. Nastavnik treba da vodi računa o vremenu i da svakoj grupi osigura vrijeme da prezentira rad kao i vrijeme za pitanja, komentare učesnika drugih grupa ili diskusiju svih učesnika o prezentiranim grupnim radovima.

Diskusija u grupi

Diskusija u grupi je facilitiran razgovor svih učesnika koju najčešće vodi nastavnik (a u nekim situacijama ovu ulogu možemo dodijeliti i

učenicima da prakticiraju svoje vještine). Poželjno je da svi učesnici sjede u krugu kako bi se osigurao ravnopravan odnos učesnika te otvorenost u komunikaciji. Ovu metodu najčešće koristimo na kraju rada, kada je potrebno da se sumiraju zaključci ili kada želimo da produbimo diskusiju o nekoj temi. Važno je da nastavnik vodi računa da pitanja koja postavlja budu otvorenog tipa (kako bi potaknuo diskusiju) kao i da pokuša da uključi sve učenike u razgovor. Intervencija tipa "zanimam nas šta o ovoj temi misle i oni koji se do sada nisu uključili u diskusiju" često daje željene rezultate.

Studije slučaja

Studije slučaja mogu biti izuzetno korisne prilikom obrade tema korupcije, naročito za razumijevanje gdje su granice etičkog, a gdje nastupa korupcija. Mogu biti stvarne ili zamišljene, da ih pripremi nastavnik, ali i učenici prije izvođenja sata. Za studije slučaja se mogu pripremiti dvije vrste priča. One u kojima se poznaje ishod i one u kojima se od učenika traži da završe priču, odnosno da procijene kako je sve mogla da postupi određena osoba u datoj situaciji. Ove druge kod učenika razvijaju sposobnosti za rješavanje problema, a sa aspekta edukacije o korupciji sposobnost rješavanja etičkih dilema.

Barometar

Barometar je metoda koja omogućava da učenici definiraju i izraze svoje stavove, a istovremeno da čuju i stavove drugih. Posebno je korisna u oblasti korupcije, jer se u njoj često pojavljuju tzv. sive zone. Kada primjenjuje barometar, nastavnik unaprijed pripremi nekoliko tvrdnji, na primjer: "Korupciju je nemoguće iskorijeniti"; "Svi ljudi su korumpirani"; i sl. Nakon toga postavi papire po učionici, na jedan kraj papir na kojem piše "DA, u potpunosti sam saglasan", a na drugi kraj učionice papir sa natpisom "NE, nikako nisam saglasan". Na sredini učionice postavlja papir s natpisom "Niti sam saglasan niti nisam saglasan". Zatim zamoli sve učenike da se pozicioniraju na mjestu unutar barometra koji odgovara njihovom stavu. Nakon što se učenici rasporede, nastavnik započinje diskusiju na način da proziva jednog po jednog učenika da argumentira svoje stavove. Nakon diskusije, nastavnik kaže učenicima da mogu da promijene svoj stav i zauzmu

drugu poziciju na barometru. Nakon što iscrpi sve mogućnosti za diskusiju, nastavnik zadaje sljedeću tvrdnju.

Debata

Debata razvija govorničke vještine i kritičko mišljenje. Posebno je važna metoda u građanskom obrazovanju, jer pored toga što podstiče razvoj vlastitog stava, podstiče i slušanje te uvažavanje stavova drugih. U edukaciji o korupciji može se koristiti kada, na primjer, želimo da učenici prosude etičnost nekog postupka, analiziraju uzroke nekog ponašanja i sl.

Korištenje multimedije

Različiti dokumentarni i edukacijski filmovi o korupciji mogu se skinuti s interneta i koristiti u edukaciji. Učenicima treba dati priliku da analiziraju film (diskusija u grupi, rad u grupama).

Oluja ideja

Veoma je jednostavna tehnika koja se najčešće koristi na početku rada kada želimo da grupu uvedemo u neku temu koju ćemo obrađivati tokom sata. Nastavnik treba da definira jednu temu ili pitanje i nakon toga zamoli učenike da daju svoje asocijacije ili ideje koje imaju. Nastavnik zapisuje sve što učenici kažu, on je u ulozi neutralnog, što znači da ne vrednuje prijedloge niti komentira. Cilj oluje ideja nije da se razvije diskusija već da se vidi raspon znanja i pojmova koje učenici imaju o određenoj temi ili da se dobije što je moguće više rješenja za neku problemsku situaciju.

Igranje uloga

Uloga omogućava učenicima da sagledaju situaciju iz druge perspektive, da uđu u različite društvene uloge i na taj način bolje razumiju različite položaje i pozicije u društvu i njihove međusobne odnose. Uloge koje se dodjeljuju učenicima mogu biti unaprijed detaljno razrađene ili mogu biti samo okvirno zadane situacije, tada

učenici sami ulaze u ulogu i u nju ugrađuju vlastita iskustva, znanja, stavove i predrasude.

Rad sa tekstovima

Različiti izvještaji, članci, reportaže mogu se koristiti za analiziranje određenih tema i razumijevanje kompleksnosti određenog problema. Tekstovi se mogu čitati i diskutirati u paru i u grupama. Nastavnik ih može unaprijed pripremiti, a može učenike zamoliti da sami prije sata pripreme tekstove koji će se obrađivati.

Prijedlog nastavnih cjelina u koje bi se mogli uključiti sadržaji iz etike i antikorupcije

S obzirom na različitost nastavnih planova i programa u BiH i potrebe da se ovaj program uključi u sve srednje škole, program edukacije o korupciji je najbolje realizirati na časovima odjeljenske zajednice. Časovi odjeljenske zajednice, između ostalog, potiču razvoj zajedničkog djelovanja i građanske svijesti, što je jedan od osnovnih ciljeva uvođenja edukacije o korupciji u obrazovanje. Također, na časovima demokratija i ljudska prava i/ili Građanski odgoj i obrazovanje moguće je obraditi nastavne jedinice planirane za treći i četvrti razred. Na časovima bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika moguće je da nastavnik pokrene takmičenje učenika o temi borba protiv korupcije te da najbolji literarni rad bude nagrađen povodom obilježavanja Međunarodnog dana borbe protiv korupcije.

Prijedlog vannastavnih aktivnosti u okviru kojih bi se mogli tretirati sadržaji iz etike i antikorupcije

Već je istaknuto da je cilj edukacije o korupciji razvoj kompetencija kod učenika i nastavnika. Kompetencije podrazumijevaju jedinstvo znanja, vještina, stavova i svijesti o potrebi i opravdanosti djelovanja. U tom djelovanju su izuzetno važne vannastavne aktivnosti. One će dati priliku učenicima da razvijaju proceduralno znanje, odnosno da razvijaju načine borbe s korupcijom u svojoj sredini. Osmišljavanje i provođenje aktivnosti borbe protiv korupcije, kao i postizanje

pozitivnih rezultata, kod učenika će razvijati etičke vrijednosti i proaktivan stav u odnosu na ovaj rasprostranjen društveni fenomen. Da bi ova edukacija dala željene rezultate od velike je važnosti da su svi nastavnici educirani za potrebu uključivanja učenika u borbu protiv korupcije. Sve strukture, a posebno upravljačke, moraju biti upoznate sa ciljevima borbe protiv korupcije, moraju da istu odobre i aktivno podrže sve aktivnosti za provođenje Kurikuluma.

Vijeće učenika

Osnovna uloga Vijeća učenika u srednjim školama je zastupanje i promoviranje interesa i potreba srednjoškolaca. Po samoj svojoj ulozi, vijeća učenika trebaju biti nosioci i promotori demokratske kulture u školama, a time i borbe protiv korupcije. Vijeća treba ohrabriti i podstaknuti da se bave pitanjem korupcije u školi na način da im se predloži da osmisle aktivnosti borbe protiv korupcije, a zatim da te aktivnosti uvrste u godišnji plan rada. Mogući prijedlozi aktivnosti za vijeće: da oforme tim (unutar vijeća) koji se bavi edukacijom o korupciji; da oforme tim koji se bavi borbom protiv korupcije; da se povežu s udruženjima građana koja se bave borbom protiv korupcije; da organiziraju različite aktivnosti u školi kao što su posjete institucijama zakonodavne i izvršne vlasti sa ciljem informiranja učenika; da organiziraju okrugle stolove na koje će pozivati predstavnike vlasti, predstavnike civilnog sektora i druge koji mogu da daju više informacija o pojedinim temama korupcije; da provode istraživanja o prisutnosti korupcije u školi i sl. Pored navedenih aktivnosti, potrebno je omogućiti vijećima da osmisle svoje načine na koje će se boriti protiv korupcije i promovirati etičke vrijednosti.

Školski projekti

Svako odjeljenje u kojem se provodi edukacija o korupciji bi trebalo da provede minimalno jedan projekt koji će imati za cilj borbu protiv korupcije. S obzirom na to da srednjoškolci najradije učestvuju u aktivnostima koje su sami osmislili, potrebno im je to i omogućiti, odnosno pružiti im priliku da osmisle, a zatim i da realiziraju projekt. Za realizaciju projekta potrebno je osigurati podršku svih struktura u školi.

Sekcija o korupciji

Za učenike koji žele produbiti znanje iz ove oblasti bilo bi dobro organizirati sekciju koja će se baviti temom etike i korupcije.

Tim za borbu protiv korupcije

Tim za borbu protiv korupcije može se osnovati na nivou svakog razreda ili na nivou škole. Učešće u timu može biti metoda nagrađivanja učenika koji su bili najaktivniji tokom edukacije. Nagrađivanje se može obaviti na način da učenici u svakom odjeljenju odaberu učenika koji je, po njihovom mišljenju, bio najaktivniji. Osnovni zadatak tima bio bi osmišljavanje načina borbe protiv korupcije na nivou škole. Tim treba da radi pod supervizijom vijeća učenika, nastavnika zaduženog za rad sa vijećem i pedagoga.

Vršnjačka edukacija

Vršnjačka edukacija je veoma efikasna metoda edukacije učenika, naročito srednjoškolaca. Od učenika koji pokazuju više interesa za borbu protiv korupcije može se oformiti grupa koja će osmišljavati načine na koje mogu svoje vršnjake educirati o korupciji.

Školska predstava

Dramske sekcije koje djeluju u većini srednjih škola mogu pripremiti predstavu o korupciji. Također, može se samo za ovu svrhu oformiti dramska grupa od učenika koji žele da učestvuju u predstavi.

Okrugli stolovi

Vijeća učenika mogu u saradnji s profesorima organizirati okrugle stolove o različitim temama koje se bave korupcijom u obrazovanju. Na okrugle stolove treba pozvati predstavnike roditelja i lokalne zajednice. Definirati temu i javno je objaviti.

Organizovanje posjeta

Posjete različitim institucijama mogu da se organiziraju za svako odjeljenje ili za zainteresirane učenike. Predstavnici institucija koje djeluju u lokalnim zajednicama mogu da informiraju učenike na koji način se bore protiv korupcije i tako omogućće učenicima da spoznaju širi kontekst ove društvene pojave.

Prijedlog nastavnih materijala

Knjige

- Davor Derenčinović, Mit(o) korupciji, Nocchi, Zagreb, 2001.
- Semjuel Hantington i ostali, Kultura je važna – Kako ljudske vrijednosti oblikuju progres, Plato, Beograd, 2004.
- Karlo Alberto Brioski, Kratka istorija korupcije – Od starog veka do naših dana, Mate, Beograd, 2007.
- Josip Kregar, Nastanak predatorskog kapitalizma i korupcija, RFIN, Zagreb, 1999.
- Josip Kregar, Duško Sekulić i Željka Šporer, Korupcija i povjerenje, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo i Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2010.
- Zoran Stojiljković, Država i korupcija, Čigoja, Beograd, 2013.

Izveštaji

- Nacionalni sistem integriteta u BiH, Transparency International BiH, Banjaluka/Sarajevo, 2013.
- Najbolje prakse u otkrivanju i sankcionisanju korupcije, Transparency International BiH, Banjaluka/Sarajevo, 2014.
- Globalni indeks percepcije korupcije, Transparency International, godišnje

Članci

- Tomislav Sunić, Korupcija: najstariji zanat, Časopis "Politička analiza" br. 2, 2010.

- Ana Maria Getoš i ostali, Analiza koncepta "Edukacijom protiv korupcije" na primjeru praktičnih iskustava s "antikorupcijskog sata", Hrvatska akademija pravnih nauka (godišnjak), br. 1, 2011.
- Paula Letunić, Korupcija i društveno-ekonomski razvoj, Politička misao, br. 2, 2011.
- Slađana Aras, Korupcija, Časopis "Pravnik", broj 84, maj 2007.

Web stranice

- www.account.ba (Antikorupcijska mreža u BiH)
- www.ti-bih.org (Transparency International BiH)
- www.ccibih.org (Centri civilnih inicijativa)
- www.tender.ba (UG Tender - Borba protiv korupcije u javnim nabavkama)

PRIRUČNIK ZA PROFESORE

PRIMJERI NASTAVNIH JEDINICA

Primjer 1.

Tema:	Šta je korupcija?
Razred:	Prvi
Predmet/čas:	Čas odjeljenske zajednice
Oblik/metod rada:	Rad u grupi, diskusija, oluja ideja
Potrebna sredstva:	Stikeri, listovi papira A4
Cilj časa:	Upoznavanje učenika s pojmom korupcija
Očekivani rezultati:	Učenici mogu razumjeti pojam korupcija

Prijedlog za odvijanje časa:

Radi fokusiranja pažnje na temu koja će se obrađivati, nastavnik može da izmisli neku priču kao što je: (naravno, ovakve priče su česte u stvarnom životu).

“Djeco, znate li šta mi se desilo kada sam dolazio/la na posao? Kasnim u školu, priča dalje nastavnik, žurim i prekoračim dozvoljenu brzinu. I možete da pretpostavite, odjedanput vidim policajca s podignutom STOP tablicom. Pod velikom brzinom, jedva zaustavljam automobil, otvaram prozor i smišljam način na koji ću izaći iz nastale situacije. Kada me policajac upita gdje radim i zašto žurim, rekla/ao sam da radim u školi i žurim na nastavu. Na traženje dokumenata, uz vozačku i saobraćajnu dozvolu, stavljam i novčanicu prikladnu da mi bude oprošten prekršaj koji sam napravio. Policajac se nasmiješio, vratio dokumenta, novčanicu zadržao, a meni poželio da ne dijelim jedinice učenicima”.

(priča traje 2-3 minuta)

Nastavnik postavlja pitanja učenicima da li znaju kako se ovaj postupak zove. Učenici odgovaraju: “mito”, “korupcija”, “neodgovorno ponašanje” i slično. Nastavnik potvrđuje da je riječ o korupciji, odnosno jednom njenom pojavnom obliku i naglašava da će na tom času učiti

o korupciji. Na tabli se napiše nastavna jedinica: "Šta je korupcija?" Učenicima se mogu podijeliti stikeri i zamoliti ih da napišu onu riječ koja im prva padne na pamet kada se postavi pitanje šta je korupcija. Odredi se vrijeme 2 minuta i zamole učenici da svoje papiriće zalijepe na tablu ili flip čart. Neko od učenika po želji, može pročitati sve što je napisano na papirićima. Nastavnik može samo da pohvali promišljanje učenika, a zatim da obradi napisanu nastavnu jedinicu. Jedinica se obradi na način da se zapišu na tabli neke definicije date u priručniku, da se svaka definicija kratko obrazloži, te zamole učenici da uporede svoja razmišljanja s definicijama.

Materijal i literatura: Davor Derenčinović, Mit(o) korupciji, Nocci, Zagreb, 2001.;

Način evaluacije: Učenici trebaju ponoviti šta su naučili o korupciji te da znaju neke primjere korupcije. Ako neko od učenika želi, omogućiti mu da ispriča svoje iskustvo sa korupcijom. Nastavnik može kroz postavljanje pitanja da provjeri u kojoj mjeri su učenici naučili o korupciji.

Pitanja za učenike:

- Da li ste se upisali u željeno zanimanje i školu (ako ne, neka objasne zašto).
- Da li su u toku školovanja osjetili da im je nanesena nepravda-objasniti?
- Da li su zadovoljni ocjenjivanjem i da li je ono transparentno?
- Kako se njihovi roditelji ponašaju u nekim problematičnim situacijama?
- Šta misle zašto BiH ima nizak životni standard i zašto je zemlja jako nerazvijena.

Primjer 2.

Tema:	Definicije korupcije
Razred:	Prvi
Predmet/čas:	Čas odjeljske zajednice
Oblik/metoda rada:	Rad u grupi, diskusija
Potrebna sredstva:	Listovi papira A4, A0, stikeri, listići sa napisanim definicijama korupcije
Cilj časa:	Upoznavanje učenika s definicijom korupcije
Očekivani rezultati:	Učenici mogu razumjeti definisati korupciju

Prijedlog za odvijanje časa:

Podsjetiti učenike da su se već upoznali s pojmom korupcija. Na tabli napisati nekoliko važnih definicija datih u priručniku (Ujedinjenih nacija, Svjetske banke, i druge.)

Koristiti stikere s prethodnog časa. Podijeliti učenike u četiri grupe i dati im zadatak da svaka grupa napiše primjer iz života na dobijenu asocijaciju o korupciji. Odrediti vrijeme. Nakon čitanja, grupnih radova, upoznati učenike s definicijom Ujedinjenih nacija i drugim definicijama iz priručnika. Voditi razgovor o definicijama korupcije. Svako slobodno razmišljanje i zaključivanje učenika treba pohvaliti.

Vježbu je moguće uraditi na način da se na posebne papire napiše po jedna rečenica – definicija korupcije. Učenike podijeliti u grupe, ponuditi im papir (slobodno izvlačenje) na kojem je napisana definicija. Zadatak učenika je da osmisle priču o zadanoj temi, tako kao da će je predstaviti nekome ko nije upoznat s pojmom korupcija. Nakon napisane priče, predstavnik svake grupe prezentira rad pred svima. Slijedi pohvala za urađeno.

Na papire napisati:

- Korupcija predstavlja kršenje pravne norme.
- Korupcija je društveno negativna aktivnost koja u svim društvima označava nešto nezakonito, nepošteno, nemoralno.

- Korupcija je svaka zloupotreba povjerenog položaja radi ostvarivanja lične koristi.
- U moralnom smislu korupcija je odstupanje od društvenih i normativnih očekivanja.

Materijal i literatura: Davor Derenčinović, Mit(o) korupciji, Nocchi, Zagreb, 2001.;

Način evaluacije: Učenici trebaju ponoviti šta su naučili o definicijama korupcije, te da neke definicije korupcije mogu lako objasniti. Također, učenici mogu svojim riječima definirati korupciju. Nastavnik može kroz postavljanje pitanja da provjeri u kojoj mjeri su učenici naučili o definicijama korupcije.

Pitanja za učenike:

- Šta nazivamo korupcijom?
- Kako su regulirani odnosi u jednom društvu, zajednici, u školi, u autobusu, zgradi gdje stanujemo..?
- Kako se odražava korupcija na život ljudi u zajednici?
- Kako ćemo prepoznati korumpiranu radnju?
- Kako definiramo korupciju?

Primjer 3.

Tema:	Pojavni oblici korupcije
Razred:	Prvi
Predmet/čas:	Čas
Oblik/metoda rada:	Rad u grupi, diskusija
Potrebna sredstva:	Listovi papira A0, flomasteri
Cilj časa:	Upoznavanje s pojavnim oblicima korupcije
Očekivani rezultati:	Učenici prepoznaju oblike korupcije

Prijedlog za odvijanje časa:

Fokusirati pažnju učenika kratkom pričom o "mitu".

Primjer iz čekaonice kod ljekara: Smanjiti vrijeme čekanja na prijem kod ljekara, moguće je ako sestri prilikom predaje knjižice poklonite kafu i bombonjeru. (izmisliti da vam se to desilo)

Napisati na tabli da je cilj sata upoznavanje učenika s pojavnim oblicima korupcije.

Tehnikom odbrojavanja glava, prebrojati učenike od jedan do pet. Zamoliti ih da formiraju grupe, tako da jedinice sjede zajedno, dvojke zajedno i tako redom. Svakoj grupi dati veliki papir na kojem piše jedan od oblika korupcije: mito, zloupotreba položaja, nepotizam, sukob interesa, pronevjera. Učenike zamoliti da na dobijeni oblik korupcije napišu priču ili da nacrtaju radnju te da napišu da li se željeni interes ili potreba mogla riješiti na drugi način i kako. Dok učenici rade, nastavnik obilazi grupe, bodri ih i pomaže po potrebi. Nakon određenog vremena, okačiti papire na flip čart i javno prezentirati. Pohvaliti ih i sve nagraditi aplauzom. Diskutirati sa učenicima o tim pojavama služeći se pitanjima: da li su nekad imali priliku suočiti se s nekim oblikom korupcije, da li su uočili da se druge osobe služe tim oblicima, kako se to odražava na druge ljude, postoje li i druga/ drugačija rješenja za pomenute probleme.

Materijal i literatura:

- web link <https://www.youtube.com/watch?v=qED0s7aLWeo>
- projektor

Način evaluacije: Učenici treba da znaju nabrojati oblike korupcije. Također, učenici mogu navesti primjere iz života kada su bili suočeni s nekim oblikom korupcije. Nastavnik/ca može provjeriti znanje učenika i postavljajući pitanja:

Pitanja za učenike:

- Šta se dešava sa ljudima koji nemaju novac da kupe poklone medicinskoj sestri iz uvodne priče?
- Da li je medicinsku sestru platio poslodavac za obavljanje posla koji radi?

- Šta treba preduzeti da medicinska sestra ne prima mito, već da radi posao u skladu sa pravilima?
- Šta bi uradili učenici da su na mjestu sestree u ambulanti?
- Da li je moguće zaustaviti pojavne oblike korupcije? Kako?

Primjer 4.

Tema:	Uzroci korupcije
Razred:	Drugi
Predmet/čas:	Čas odjeljenske zajednice
Oblik/metoda rada:	Rad u grupi, diskusija
Potrebna sredstva:	Listovi papira A0, A4, pripremljeni listići sa tekstom
Cilj časa:	Upoznavanje učenika sa uzrocima korupcije
Očekivani rezultati:	Učenici mogu prepoznati uzroke korupcije

Prijedlog za odvijanje časa:

U uvodnom razgovoru sa učenicima pitati ih šta je korupcija, koji su oblici korupcije, da li postoji korupcija u školi. Nakon potvrđenih odgovora, napisati da je cilj časa učenje o uzrocima korupcije.

Učenike podijeliti u tri grupe, a svakoj grupi dati listić na kojem je napisan tekst. Svaka grupa treba da uradi priču o temi koja se nalazi na listiću. U priči učenici trebaju identificirati uzroke takvog razmišljanja i uzroke koji omogućavaju realizaciju napisanog. Odrediti vrijeme 15-20 minuta.

Teme napisane na listićima su:

- "Niko me ne može manje platiti, koliko ja malo mogu raditi".
- "U penziji sam sa 25 godina staža, samo zahvaljujući prijatelju doktoru".
- "Ako sam ja bio siromašan, neće moje dijete biti. Kupit ću mu sve što poželi, kako bi bio ravnopravan s drugima".

Dok učenici rade, nastavnik ih obilazi i pruža pomoć onima koji traže, podstiče ih da prepoznaju uzroke iz kojih proizilaze neka od napisanih razmišljanja. Nakon napisane priče - definiranih uzroka, predstavnici grupa prezentiraju svoje radove pred svima. Nastavnik pohvali rezultate zajedničkog rada. Nakon prezentacije voditi razgovor o svim uzrocima korupcije koji su identificirani u pričama. Neke uzroke napisati na tabli, a zatim naglasiti koji su to uzroci doveli do pojave korupcije: neefikasno upravljanje državom, odsustvo morala, siromaštvo, nezaposlenost, neodgovornost, kršenje zakona, slabi kontrolni mehanizmi, odsustvo empatije i sl. (za određivanje uzroka, koristiti priručnik).

Materijali i literatura: Davor Derenčinović, Mit(o) korupciji, Nocci, Zagreb, 2001.

Načini evaluacije: Opisani u prijedlogu za odvijanje sata

Pitanja za učenike:

- Zašto je u BiH došlo do pada i krize morala? Šta su razlozi za to?
- Da li je efikasna sudska vlast na svim nivoima?
- Imamo li dobre zakone i kako se oni primjenjuju?
- Da li su građani u BiH zadovoljni sa svojim platama?
- Postoji li jaka pravna država, odnosno vladavina prava?

Primjer 5.

Tema:	Posljedice korupcije
Razred:	Drugi
Predmet/čas:	Čas odjeljenske zajednice
Oblik/metoda rada:	Rad u grupi, analiza primjera
Potrebna sredstva:	Dnevne novine, listovi papira A4
Cilj časa:	Upoznavanje učenika s posljedicama korupcije
Očekivani rezultati:	Učenici mogu prepoznati posljedice korupcije

Prijedlog za odvijanje časa:

Nastavnik počinje čas postavljajući kraća pitanja o pojavnim oblicima i uzrocima korupcije. Nakon dobijenih odgovora koji su svojevrsna provjera naučenog, naglasi da je cilj sata da nauče koje su posljedice korupcije. Cilj napisati na tabli.

Učenike podijeliti u tri ili četiri grupe i svakoj grupi dati po jedan primjerak dnevnih novina. Zamoliti ih da u novinama pronađu primjere korupcije, da odrede koji je to pojavni oblik korupcije, šta je uzrok, a šta posljedica istog. Neka učenici ta zapažanja napišu na listove papira. Odrediti vrijeme 15 minuta. Za vrijeme rada u grupi, nastavnik obilazi grupe i pomaže učenicima. Nakon završene analize novinskih članaka, predstavnik svake grupe prezentira šta su identificirali kao oblik korupcije, šta kao posljedicu. U vrijeme prezentacije, nastavnik na tabli ispod već napisanog cilja sata, zapiše istaknute posljedice koje su učenici definirali. Nakon završene prezentacije grupnog rada učenika, nastavnik će pročitati napisano na tabli, uz kratak osvrt na svaku posljedicu, te dodati ono što je još bitno (posljedice pobrojane u priručniku). Zahvaliti učenicima što su bili aktivni i pohvaliti ih.

Materijali i literatura: Davor Derenčinović, Mit(o) korupciji, Nocci, Zagreb, 2001.

Načini evaluacije: Opisani u prijedlogu za odvijanje časa

Pitanja za učenike:

- Da li su upoznati s posljedicama korupcije u školi, u razredu, u široj zajednici?
- Koje su najčešće posljedice korupcije?
- Kako korupcija utiče na mlade ljude i koje su njene posljedice?
- Da li očekuju upis na željeni fakultet nakon završenog školovanja ili eventualno zaposlenje u svojoj zemlji. Prodiskutirati sa učenicima njihova razmišljanja.
- Kako zamišljaju svoju školu i zajednicu sa smanjenjem korupcije?

Primjer 6.

Tema:	Posljedice neetičkog ponašanja
Razred:	Drugi
Predmet/čas:	Čas odjeljske zajednice
Oblik/metoda rada:	Rad u grupi, analiza primjera
Potrebna sredstva:	Dnevne novine, listovi papira A4
Cilj časa:	Upoznavanje učenika s neetičnim ponašanjem
Očekivani rezultati:	Učenici prepoznaju neetično ponašanje i posljedice takvog ponašanja

Prijedlog za odvijanje časa:

Nastavnik počinje čas sa pohvalom što učenici dolaze redovno i na vrijeme na nastavu. Traži od njih da prepoznaju koja je to norma-pravilo i gdje je to zapisano. Dozvoliti učenicima da nabroje što više pisanih normi, kao i da kažu gdje su one zapisane. Pitati učenike da li postoje i neka druga pravila po kojima se ljudi ponašaju i koja su. Odgovore zapisati na tabli i istaknuti da je cilj sata upoznavanje s neetičkim ponašanjem. Zatim im nastavnik ispriča priču o ponašanju grupe dječaka koji nisu htjeli da ustanu starijoj osobi u autobusu, već su ismijavali njeno očekivanje. Također, navesti primjer dobrog (etičkog) ponašanja, te na tabli napisati šta je etika, a šta moral.

Učenike podijeliti u grupe, svakoj grupi podijeliti dnevne novine i zamoliti ih da zajedno pronađu primjere neetičkog ponašanja. Nakon pronalaska primjera, učenici trebaju na listu papira osmisliti etičko rješenje, napisati primjer etičkog ponašanja. Neka objasne šta su posljedice neetičkog ponašanja, služeći se saznanjem o posljedicama korupcije. Odrediti vrijeme za rad u grupi. Nakon isteka zadatog vremena, predstavnici grupa prezentuju svoj rad pred svima. Nastavnik ih pohvaljuje za dobar rad i razmišljanje, a zatim sve posljedice neetičkog ponašanja ispisuje na tabli. Sa svim učenicima ponoviti posljedice neetičkog ponašanja.

Materijal i literatura: Izvještaj o korupciji u obrazovanju

Načini evaluacije: Opisani u prijedlogu za odvijanje časa

Pitanja za učenike:

- Kakva pravila postoje u društvenim zajednicama i šta se njima regulira?
- Gdje čovjek uči šta je dobro, a šta loše za ljude, zajednicu i njega samoga?
- Koje su posljedice neetičkog ponašanja pojedinaca?
- Kako učenici mogu doprinijeti jačanju i dominaciji etičkog nad neetičkim ponašanjem.
- Da li su učenici spremni napisati etička pravila za učenike škole i njihove nastavnike i kakvu pomoć od nastavnika očekuju u toj aktivnosti?

Primjer 7.

Tema:	Primjeri korupcije iz svakodnevnice
Razred:	Treći
Predmet/čas:	Demokratija i ljudska prava/Građanski odgoj i obrazovanje
Oblik/metoda rada:	Rad u grupi, studija slučaja, prezentacija
Potrebna sredstva:	Listovi papira A4, listići sa napisanim slučajem i postavljenim pitanjima
Cilj časa:	Upoznavanje učenika s primjerima korupcije u svakodnevnom životu
Očekivani rezultati:	Učenici prepoznaju primjere korupcije, njene posljedice i potrebu borbe protiv korupcije

Prijedlog za odvijanje časa:

Nastavnik upoznaje učenike sa ciljem časa koji napiše na table - primjeri korupcije u svakodnevnicu. U uvodnom razgovoru, podsjeća učenike da su u ranijim godinama svog obrazovanja naučili šta je korupcija, koji su javni oblici i šta su posljedice korupcije. Kroz kratka pitanja provjeriti znanje o tim pojmovima. Pitati učenike ima

li korupcije u školi i ko je najčešće uključen u nju. Nakon dobijenih odgovora, objasniti učenicima da će radeći u grupi, uraditi analizu slučaja o kojem će svaka grupa promišljati sa različitog aspekta. Učenike podijeliti u tri grupe. Svakoj grupi dati listić na kojem je tekst slučaja koji glasi: "Lara je loša učenica i to znaju svi učenici iz njenog razreda. Jako slabo zna matematiku i velika je vjerovatnoća da će pasti iz matematike. Pred kraj polugodišta, Larina majka posjećuje nastavnicu matematike te nakon razgovora poklanja joj skupocjeni parfem. Već na prvom kontrolnom radu, Lara dobija pozitivnu ocjenu iako nije uradila ni jedan zadatak sa tačnim rezultatom."

Listiće označiti brojevima od 1 do 3. Uz isti tekst slučaja, napisati različita pitanja na listićima. Na listiću 1. pitanje glasi: Da li je ovo korupcija? Ako da, koji je to oblik korupcije te koje su posljedice za Laru i njenu majku. Na listiću 2. pitanja glase: Kako ocjenjujete postupanje nastavnice matematike? Šta je trebalo da uradi nastavnica po mišljenju učenika? Na listiću 3. pitanje glasi: Kako ocjenjujete ponašanje Larine majke? Koje su posljedice za Laru ako sve probleme rješava njena majka na ovakav način? Šta je mogla majka da uradi, kako bi Lari pomogla na drugi način? Grupe svoja razmišljanja zapisuju na papiru. Razmišljanja mogu biti u i u obliku olistracije. Nakon napisanih-nacrtanih promišljanja predstavnik/ca grupe, predstavljaju rad grupe svima u razredu. Nakon svakog predstavljanja, voditi kraću diskusiju. Nakon završene aktivnosti, pohvaliti rad svih grupa.

Materijal i literatura: Davor Derenčinović, Mit(o) korupciji, Nocci, Zagreb, 2001.

Načini evaluacije: Opisani u prijedlogu za odvijanje časa

Pitanja za učenike:

- U kojoj mjeri korupcija prožima obrazovanje, navesti primjere gdje je najprisutnija?
- Ko je podložan korupciji u obrazovnom sistemu u BiH, navesti primjere.
- Šta su posljedice korupcije u obrazovanju?

- Ko treba da stane na put daljem napredovanju korupcije u obrazovanju?
- Kakav doprinos u borbi protiv korupcije mogu dati sami učenici?

Primjer 8.

Tema:	Analiza slučajeva korupcije
Razred:	Treći
Predmet/čas:	Demokratija i ljudska prava/Građanski odgoj i obrazovanje
Oblik/metoda rada:	Rad u grupi, studija slučaja, prezentacija
Potrebna sredstva:	Listovi papira A4, flomasteri, dnevne novine
Cilj časa:	Upoznavanje učenika sa slučajevima korupcije u svakodnevnom životu
Očekivani rezultati:	Učenici upoznati s raznim primjerima i slučajevima korupcije, te posljedicama postojanja korupcije. Učenici osviješteni da je moguće probleme rješavati i na zakonit način

Prijedlog za odvijanje časa:

Objasniti da je cilj sata da se učenici upoznaju sa raznim slučajevima korupcije kroz analizu slučajeva iz dnevne štampe. Učenike podijeliti u četiri grupe i svakoj grupi podijeliti po nekoliko primjera dnevne štampe te dati zadatak da svaka grupa identificira slučaj korupcije. Identificirani slučaj korupcije grupa treba analizirati odgovarajući na pitanja: koji oblik korupcije je u tom slučaju prepoznat, šta će biti ili jesu posljedice, te da na listu papira napišu analizu i rješenje slučaja sa aspekta poštovanja zakona i pravila. Odrediti vrijeme od 15 minuta. Nakon završene analize, predstavnici grupa prezentiraju rad grupe prisutnima. Nastavnik/ca pohvali rad svih grupa i na kraju kroz diskusiju o svemu što su čuli, navodi učenike da prepoznaju korupciju, oblike, posljedice, te da naglase kako bi se svi pomenuti slučajevi rješavali u pravnoj državi u kojoj je korupcija svedena na minimalnu mjeru.

Materijal i literatura: Davor Derenčinović, Mit(o) korupciji, Nocci, Zagreb, 2001.

Načini evaluacije: Opisani u prijedlogu za odvijanje sata

Pitanja za učenike:

- Koliko često čujete o slučajevima korupcije?
- Iz kojih izvora najčešće dolaze te informacije?
- Navedite neke od primjera za koje ste čuli u svojoj okolini.

Primjer 9.

Tema:	Borba protiv korupcije
Razred:	Treći
Predmet/čas:	Demokratija i ljudska prava/Građanski odgoj i obrazovanje
Oblik/metoda rada:	Rad u grupi, prezentacija, diskusija
Potrebna sredstva:	Listovi papira A4
Cilj časa:	Upoznavanje sa oblicima borbe protiv korupcije
Očekivani rezultati:	Učenici spremni i odlučni da se bore protiv korupcije

Prijedlog za odvijanje časa:

Nastavnik podsjeća učenike da je najefikasniji način borbe protiv svega neželjenog, prevencija da se to neželjeno dogodi. "Bolje je spriječiti, nego liječiti". To je narodna izreka koja fokusira preventivno angažiranje da se ne dogodi neželjeno. Nastavnik/ca naglašava da je cilj sata upoznavanje sa oblicima borbe protiv korupcije, te cilj zapisuje na tabli. Pitanjima podsjeća učenike na uzroke nastanka korupcije. Iz dobijenih odgovora, na tabli se napišu neki uzroci korupcije, npr: nepostojanje zakona ili slaba primjena postojećih, slabost institucija, nepostojanje obrazovnih politika, slabi kontrolni mehanizmi, nepostojanje transparentnosti i odgovornosti. Zatim učenike podijeliti u četiri grupe. Svaka grupa ima zadatak da na listu papira osmisli

oblik borbe i politiku za iskorjenjivanje jednog od nekoliko napisanih uzroka borbe te da ih detaljno obrazlože na predstavljanju svog rada. Naprimjer: ako je uzrok korupcije netransparentnost u donošenju odluka ili zapošljavanje po osnovu partijske ili rodbinske pripadnosti, neka učenici osmisle šta je potrebno jačati za primjenu pravila kod zapošljavanja, odnosno do transparentnog donošenja odluka. Odrediti vrijeme od 10 minuta. Nakon završenog rada u grupi, predstavnici grupe prezentiraju napisano. Nastavnik zapisuje načine borbe na tabli. Kada se završi javno predstavljanje rada grupe, nastavnik pohvali sve učenike/ce i napiše još neke oblike (koristiti priručnik).

Materijal i literatura: Davor Derenčinović, Mit(o) korupciji, Nocci, Zagreb, 2001.

Načini evaluacije: Opisani u prijedlogu za odvijanje časa

Pitanja za učenike:

- Da li je moguće iskorijeniti korupciju?
- Koji su uzroci postojanja korupcije?
- Da li je moguće boriti se protiv korupcije i kako?
- Šta je potrebno jačati u borbi protiv korupcije?
- Kakva je uloga obrazovanja u borbi protiv korupcije?

Primjer 10.

Tema:	Definiranje pravila u borbi protiv korupcije – kodeks ponašanja učenika i nastavnika
Razred:	Četvrti
Predmet/čas:	Odjeljska zajednica; Demokratija i ljudska prava/Građanski odgoj i obrazovanje
Oblik/metoda rada:	Rad u grupi, prezentacija, diskusija
Potrebna sredstva:	Listovi papira A4
Cilj časa:	Upoznavanje učenika sa načinom pisanja i donošenja pravila
Očekivani rezultati:	Učenici spremni da kreiraju pravila, da se zalažu za primjenu istih

Prijedlog za odvijanje časa:

Nastavnik postavlja pitanje učenicima da li su spremni da sami kreiraju pravila kojima će urediti život u školi. Pri tome ih podsjeća na prethodne lekcije kada su naučili da nepostojanje jasnih pravila, kao i kršenje postojećih, jesu uzroci korupcije. Također, ponovi neke od mjera za sprečavanje korupcije: uvođenje kontrolnih mehanizama, povećanje transparentnosti i odgovornosti. Na tabli se napiše da je cilj sata definiranje pravila ponašanja u školi. Učenike podijeliti u tri grupe. Svaka grupa na listu papira treba da definira pravila: prva grupa definira pravila u učionici, druga grupa definira pravila na školskom holu, treća grupa definira pravila u školskom dvorištu. Odrediti vrijeme od 15 minuta. Kada grupe završe pisanje pravila, proslijediti listove da druge dvije grupe pročitaju napisano i eventualno dopune nekim novim pravilima. Vrijeme za dopunu pravila je 10-15 minuta. Nakon napisanih pravila, svaka grupa predstavlja napisano. Moguće je ova pravila urediti i okačiti na zid učionice, na hodniku i u ulazu u školu. Također, učenici mogu insistirati da se sa njihovim pravilima upozna Vijeće učenika, Nastavničko vijeće i Vijeće roditelja. U toku izrade pravila, nastavnik/ca ih podržava, pomaže i daje sugestije. Također, moguće je podsticati učenike da formiraju kontrolno tijelo za nadziranje primjene, odnosno kršenja pravila. Tijelo (odbor ili vijeće) formirati na način da ga sami učenici demokratski izaberu. (3-5 učenika/ca) Odrediti vrijeme u kojem će izabrano tijelo vršiti nadzor nad primjenom pravila i nakon isteka tog perioda podnijeti izvještaj u razredu.

Načini evaluacije: Opisani u prijedlogu za odvijanje sata

Pitanja za učenike:

- Zašto su važna pravila u zajednici, školi, porodici?
- Kako se donose i kontrolišu pravila?
- Šta su posljedice kršenja pravila?
- Kako sami možemo učestvovati u kreiranju pravila?
- Kako možemo reagirati kada uočimo kršenje pravila?

Primjer 11.

Tema:	Analiza primjene pravila u borbi protiv korupcije
Razred:	Četvrti
Predmet/čas:	Odjeljska zajednica; Demokratija i ljudska prava/Građanski odgoj i obrazovanje
Oblik/metoda rada:	Rad u grupi, prezentacija, diskusija
Potrebna sredstva:	Listovi papira A4, flomasteri
Cilj časa:	Upoznavanje učenika sa primjerima primjene pravila
Očekivani rezultati:	Učenici prepoznaju kada se krše pravila. Naučili su na koji način je moguće spriječiti dalje kršenje pravila. Znaju da je bitno primjenjivati pravila koja postoje u školi i koja su sami učenici donijeli

Prijedlog za odvijanje časa:

Nastavnik poziva učenike iz Vijeća planiranog da kontrolira primjenu pravila koje su kreirali, da podnese izvještaj. Prije nego što učenici izađu da predstave izvještaj, na tabli se napiše cilj sata. Učenici podnose izvještaj i navode koja su pravila kršena i ko ih je kršio te naglašavaju koja su pravila ispoštovana i ko je najrevnosniji u poštovanju napisanih pravila. Dok učenici podnose izvještaj, nastavnik na tabli zapisuje prekršena pravila, kao i subjekte koji su ih prekršili (učenici, nastavnici, roditelji, ostali zaposleni). Na drugom dijelu table napišu se pravila koja su primijenjena i subjekte koji su ih primijenili. Vrijeme za izlaganje je 15 minuta, nakon čega su nagrađeni aplauzom i pohvaljeni od strane nastavnika za dobro obavljen posao kontrole. Nastavnik zatim učenike podijeli u dvije grupe i postavi im zadatak: Prva grupa analizira prekršena pravila i navodi posljedice kršenja istih. Druga grupa analizira primjenu pravila i navodi dobre strane primjene istih. Zatim grupe izvrše zamjenu svojih radova sa ciljem upoznavanja sa onim što je druga grupa napisala, ali i mogućnošću da dodaju svoje zapažanje. Vrijeme za rad određeno na 15 minuta.

Rezultate rada, papire sa napisanim analizama okačiti na zid učionice. Nastavnik pohvaljuje angažiranost učenika/ca.

Načini evaluacije: Opisani u prijedlogu za odvijanje časa

Pitanja za učenike:

- Zašto je važno da se poštuju pravila?
- Ko je zadužen za kontrolu pravila u školi?
- Kakva je nagrada za one koji primjenjuju pravila?
- Kako su se osjećali učenici koji su bili članovi vijeća za kontrolu primjene pravila? Neka objasne.
- Da li su učenici spremni da kreiraju pravila i da vrše kontrolu njihove primjene?

Primjer 12.

Tema:	Rad na projektu "Promocija borbe protiv korupcije – mjesec borbe protiv korupcije"
Razred:	Četvrti
Predmet/čas:	Odjeljska zajednica; Demokratija i ljudska prava/Građanski odgoj i obrazovanje
Oblik/metoda rada:	Rad u grupi, prezentacija, diskusija
Potrebna sredstva:	Listovi papira A0, flomasteri
Cilj časa:	Upoznavanje učenika s projektom koji treba biti realiziran u školi
Očekivani rezultati:	Realiziran projekt

Prijedlog za odvijanje časa:

Nastavnik upoznaje učenike da mogu dati veliki doprinos u borbi protiv korupcije, na način da realiziraju neke projekte. Projekt može da se realizira u školi i u široj zajednici. Projekt sadrži tri važna dijela: 1. Istraživanje koje će dati sliku postojećeg stanja (naprimjer: postojanje korupcije u školi, ocjenjivanje u zbornici umjesto u razredu, primanje mita od nekih roditelja, neobjektivno pravdanje izostanaka,

neredovan dolazak na časove od strane nastavnika i sl.), 2. planirane aktivnosti koje će se provoditi sa ciljem smanjenja korupcije i 3. Očekivani rezultati.

Na projektu mogu da rade zajedno učenici i nastavnici. Nastavnik pomaže učenicima da definiraju korupciju protiv koje će da se bore prema prijedlogu projekta "Promocija borbe protiv korupcije – mjesec borbe protiv korupcije" za četvrti razred.

Načini evaluacije: Opisani u prijedlogu projekta "Promocija borbe protiv korupcije – mjesec borbe protiv korupcije"

PRIJEDLOZI ŠKOLSKIH PROJEKATA

Primjer 1.

Za učenike 1. razreda

Tema:	Provođenje ankete o informiranosti o korupciji
Cilj aktivnosti:	Podsticanje na razmišljanje o tome šta je korupcija
Očekivani rezultati:	Dobijanje slike o poznavanju pojma korupcije Buđenje interesa kod učenika za etiku i antikorupciju
Trajanje projekta:	2 mjeseca

Opis aktivnosti:

- Formiranje tima za provođenje projekta (7 dana) – učenici jednog odjeljenja; predstavnici svih odjeljenja, Vijeće učenika.
- Kreiranje anketnog upitnika (7 dana) – učenike treba ohrabriti da naprave prvu verziju ankete, a nakon toga im nastavnik zadužen za realizaciju projekta treba osigurati pomoć u konačnom formuliranju ankete.

- Upoznavanje rukovodstva škole s provođenjem istraživanja putem anketnog upitnika (7 dana) – predstavnici tima treba da uz pomoć nastavnika organiziraju sastanak s direktorom škole na kojem će mu detaljno izložiti plan aktivnosti te predstaviti anketu.
- Anketiranje učenika (7 dana) – potrebno je odrediti uzorak za istraživanje, odnosno broj učenika koji će popuniti anketu. Neophodno je voditi računa o spolnom i starosnom balansu.
- Analiza anketnih upitnika (7 dana) – dobijene rezultate potrebno je sumirati te napisati izvještaj o rezultatima provedene ankete.
- Presentacija rezultata (7 dana) – može se organizirati na različite načine - neophodno je uključiti učenike u osmišljavanje načina prezentacije.
- Evaluacija (1 dan) – na sastanku tima koji je proveo anketiranje je potrebno razgovarati o tome koliko su zadovoljni provedenim projektom, na koje probleme su nailazili tokom provođenja aktivnosti, kako su te probleme rješavali, kada bi ponovo radili anketiranje šta bi uradili drugačije, šta su naučili kroz realizaciju projekta.

Raspodjela uloga: Nastavnik treba navesti učenike da u okviru tima prvo definiraju uloge koje su im potrebne za realizaciju projekta, a nakon toga da se u skladu sa željama sami rasporede.

Potrebni resursi: Štampanje anketnih upitnika

Načini evaluacije: Opisano u aktivnostima.

Primjer 2.

Za učenike 1. razreda

Tema:	Organiziranje debate o temi "Korupcija i mi"
Cilj aktivnosti:	Oslobađanje učenika da govore o korupciji
Očekivani rezultati:	Buđenje svijesti o postojanju korupcije; Definiranje pojma korupcije; Razvoj građanske svijesti; Razvoj govorničkih vještina
Trajanje projekta:	15 dana

Opis aktivnosti:

- Formiranje tima za provođenje projekta (7 dana) – učenici jednog odjeljenja; predstavnici svih odjeljenja, Vijeće učenika.
- Kreiranje modela vođenja debate i pronalaženje idealnog prostora za njeno vođenje (3 dana) – tim za provođenje projekta.
- Upoznavanje rukovodstva škole s održavanjem debate (1 dan) – sastanak tima za provođenje projekta s direktorom škole.
- Realizacija debate (3 dana) – suočavanje mišljenja prijavljenih učesnika.
- Proglašenje najuspješnijih (1 dan).

Raspodjela uloga: Nastavnik treba navesti učenike da u okviru tima prvo definiraju uloge koje su im potrebne za realizaciju projekta, a nakon toga da se u skladu sa željama učenici sami rasporede.

Načini evaluacije: Opisano u aktivnostima.

Primjer 1.**Za učenike 2. razreda**

Tema:	Anketa o poznavanju uzroka i posljedica korupcije
Cilj aktivnosti:	Podsticanje na razmišljanje o uzrocima i posljedicama korupcije
Očekivani rezultati:	Dobijanje slike o poznavanju uzroka i posljedica korupcije; Buđenje interesa kod učenika za uzroke i posljedice korupcije
Trajanje projekta:	2 mjeseca

Opis aktivnosti:

- Formiranje tima za provođenje projekta (7 dana) – učenici jednog odjeljenja; predstavnici svih odjeljenja, Vijeće učenika.
- Kreiranje anketnog upitnika (7 dana) – učenike treba ohrabriti da naprave prvu verziju ankete, a nakon toga im nastavnik zadužen za

realizaciju projekta treba osigurati pomoć u konačnom formuliranju ankete.

- Upoznavanje rukovodstva škole s provođenjem istraživanja putem anketnog upitnika (7 dana) – predstavnici tima treba da uz pomoć nastavnika organiziraju sastanak s direktorom škole na kojem će mu detaljno izložiti plan aktivnosti te predstaviti anketu.
- Anketiranje učenika (7 dana) – potrebno je odrediti uzorak za istraživanje, odnosno broj učenika koji će popuniti anketu. Neophodno je voditi računa o spolnom i starosnom balansu.
- Analiza anketnih upitnika (7 dana) – dobijene rezultate potrebno je sumirati te napisati izvještaj o rezultatima provedene ankete.
- Presentacija rezultata (7 dana) – može se organizirati na različite načine - neophodno je uključiti učenike u osmišljavanje načina prezentacije.
- Evaluacija (1 dan) – na sastanku tima koji je proveo anketiranje je potrebno razgovarati o tome koliko su zadovoljni provedenim projektom, na koje probleme su nailazili tokom provođenja aktivnosti, kako su te probleme rješavali, kada bi ponovo radili anketiranje šta bi uradili drugačije, šta su naučili kroz realizaciju projekta.

Raspodjela uloga: Nastavnik treba navesti učenike da u okviru tima prvo definiraju uloge koje su im potrebne za realizaciju projekta, a nakon toga da se u skladu sa željama sami rasporede.

Potrebni resursi: Štampanje anketnih upitnika

Načini evaluacije: Opisano u aktivnostima.

Primjer 2.

Za učenike 2. razreda

Tema:	Organiziranje debate o temi "Moralom protiv korupcije"
Cilj aktivnosti:	Slobodno izražavanje učenika
Očekivani rezultati:	Buđenje svijesti o suzbijanju korupcije; Razvoj građanske svijesti; Razvoj govorničkih vještina
Trajanje projekta:	15 dana

Opis aktivnosti:

- Formiranje tima za provođenje projekta (7 dana) – učenici jednog odjeljenja; predstavnici svih odjeljenja, Vijeće učenika.
- Kreiranje modela vođenja debate i pronalaženje idealnog prostora za vođenje iste (3) dana – tim za provođenje projekta.
- Upoznavanje rukovodstva škole s održavanjem debate (1 dan) – sastanak tima za provođenje projekta s direktorom škole.
- Realizacija debate (3 dana) – suočavanje mišljenja prijavljenih učesnika.
- Proglašenje najuspješnijih (1 dan).

Raspodjela uloga: Nastavnik treba navesti učenike da u okviru tima prvo definiraju uloge koje su im potrebne za realizaciju projekta, a nakon toga da se u skladu sa željama učenici sami rasporede.

Načini evaluacije: Opisano u aktivnostima.

Primjer 1.**Za učenike 3. razreda**

Tema:	Organizacija literarnog takmičenja učenika na temu "Primjeri korupcije iz svakodnevnice"
Cilj aktivnosti:	Sagledavanje problema korupcije
Očekivani rezultati:	Razvoj građanske svijesti; Stečeno iskustvo u aktivnostima borbe protiv korupcije; Dobijanje slike o prepoznavanju problema korupcije u našoj okolini
Trajanje projekta:	7 dana

Opis aktivnosti:

- Formiranje tima za provođenje projekta (2 dana) – učenici jednog odjeljenja; predstavnici svih odjeljenja, Vijeće učenika.
- Upoznavanje rukovodstva škole s projektom i pozivanje profesora maternjeg jezika da pomognu u realizaciji projekta (2 dana).
- Pisanje literarnih radova (1 dan)

- Evaluacija literarnih radova (1 dan)
- Proglašenje najuspješnijih (1) dan

Raspodjela uloga: Nastavnik treba navesti učenike da u okviru tima prvo definiraju uloge koje su im potrebne za realizaciju projekta, a nakon toga da se u skladu sa željama učenici sami rasporede.

Načini evaluacije: Opisano u aktivnostima.

Primjer 2.

Za učenike 3. razreda

Tema:	Anketa o korupciji
Cilj aktivnosti:	Uključivanje učenika u borbu protiv korupcije
Očekivani rezultati:	Razvoj organizacionih vještina; Razvoj građanske svijesti; Stečeno iskustvo u aktivnostima borbe protiv korupcije; Dobijanje podataka o postojanju korupcije u školi
Trajanje projekta:	2 mjeseca

Opis aktivnosti:

- Formiranje tima za provođenje projekta (7 dana) – učenici jednog odjeljenja; predstavnici svih odjeljenja, Vijeće učenika.
- Kreiranje anketnog upitnika (7 dana) – učenike treba ohrabriti da naprave prvu verziju ankete, a nakon toga im nastavnik zadužen za realizaciju projekta treba osigurati pomoć u konačnom formuliranju ankete.
- Upoznavanje rukovodstva škole s provođenjem istraživanja putem anketnog upitnika (7 dana) – predstavnici tima treba da uz pomoć nastavnika organiziraju sastanak s direktorom škole na kojem će mu detaljno izložiti plan aktivnosti te predstaviti anketu.
- Anketiranje učenika (7 dana) – potrebno je odrediti uzorak za istraživanje, odnosno broj učenika koji će popuniti anketu. Neophodno je voditi računa o spolnom i starosnom balansu.

- Analiza anketnih upitnika (7 dana) – dobijene rezultate potrebno je sumirati te napisati izvještaj o rezultatima provedene ankete.
- Presentacija rezultata (7 dana) – može se organizirati na različite načine - neophodno je uključiti učenike u osmišljavanje načina prezentacije.
- Evaluacija (1 dan) – na sastanku tima koji je proveo anketiranje je potrebno razgovarati o tome koliko su zadovoljni provedenim projektom, na koje probleme su nailazili tokom provođenja aktivnosti, kako su te probleme rješavali, kada bi ponovo radili anketiranje šta bi uradili drugačije, šta su naučili kroz realizaciju projekta.

Raspodjela uloga: Nastavnik treba navesti učenike da u okviru tima prvo definiraju uloge koje su im potrebne za realizaciju projekta, a nakon toga da se u skladu sa željama učenici sami rasporede.

Potrebni resursi: Štampanje anketnih upitnika

Načini evaluacije: Opisano u aktivnostima.

Primjer 1.

Za učenike 4. razreda

Tema:	Kreiranje etičkog kodeksa
Cilj aktivnosti:	Uključivanje učenika u borbu protiv korupcije
Očekivani rezultati:	Razvoj organizacionih vještina; Razvoj građanske svijesti; Stečeno iskustvo u aktivnostima borbe protiv korupcije; Uspostavljanje mehanizama prevencije koruptivnog ponašanja; Promocija etičkog ponašanja
Trajanje projekta:	3 mjeseca

Opis aktivnosti:

- Formiranje tima za provođenje projekta (7 dana) – učenici jednog odjeljenja; predstavnici svih odjeljenja, Vijeće učenika.

- Informisanje o projektu koji se provodi (15 dana) – projektni tim treba da upozna sve učenike (oglas, razglas), upravu škole (sastanak s direktorom); Vijeće roditelja (prezentacija na sastanku Vijeće roditelja), školskog pedagoga (sastanak s pedagogom), nastavničko Vijeće (prezentacija na nastavničkom Vijeću) o cilju i aktivnostima projekta izrade etičkog kodeksa. Tokom informiranja potrebno je da se svim mogućim akterima u školi dostavi informacija na koji način i u kojem vremenskom roku se mogu dostaviti prijedlozi za etički kodeks.
- Analiza primjera dobre prakse (10 dana) – projektni tim treba da prikupi što je moguće više primjera etičkih kodeksa koji se već primjenjuju u srednjim školama u BiH. Najefikasniji način je da ove informacije osigura Vijeće učenika kroz Mrežu savjeta/ vijeća učenika BiH.
- Prikupljanje prijedloga za etički kodeks (10 dana) – projektni tim treba da definiše rok i način prikupljanja prijedloga za etički kodeks od svih aktera u školi. Tokom vremenskog roka treba stalno da podstiče aktere da dostave svoje prijedloge.
- 5. Izrada kodeksa (15 dana) – na osnovu dostavljenih prijedloga i prikupljenih postojećih kodeksa projektni tim treba da izradi kodeks.
- Prezentacija radne verzije kodeksa (7 dana) – izrađen etički kodeks je potrebno javno prezentovati učenicima, nastavnicima, upravi škole, savjetu roditelja, pedagogu (oglasna table, web stranica) i dati rok za dostavljanje komentara.
- Usvajanje kodeksa (7 dana) – potrebno je kodeks uskladiti sa dostavljenim komentarima, a zatim ga dostaviti na usvajanje školskom odboru.
- Prezentacija kodeksa (7 dana) – usvojeni kodeks treba prezentovati putem oglasne ploče, plakata u svakoj učionici, web prezentacija i sl.
- Evaluacija (1 dan) – na sastanku tima koji je proveo projekat je potrebno razgovarati o tome koliko su zadovoljni provedenim projektom, na koje probleme su nailazili tokom provođenja aktivnosti, kako su te probleme rješavali, kada bi ponovo radili projekat šta bi uradi drugačije, šta su naučili kroz realizaciju projekta...

Raspodjela uloga: Nastavnik treba da navede učenike da u okviru tima prvo definiraju uloge koje su im potrebne za realizaciju projekta, a nakon toga da se u skladu sa željama učenici sami rasporede.

Potrebni resursi: Štampanje primjeraka etičkog kodeksa za svako odjeljenje

Načini evaluacije: Opisano u aktivnostima

Primjer 2.

Za učenike 4. razreda

Tema:	Promocija borbe protiv korupcije – mjesec borbe protiv korupcije
Cilj aktivnosti:	Uključivanje učenika u borbu protiv korupcije
Očekivani rezultati:	Razvoj organizacionih vještina; Razvoj građanske svijesti; Stečeno iskustvo u aktivnostima borbe protiv korupcije; Viši nivo informisanosti učenika o korupciji
Trajanje projekta:	3 mjeseca

Opis aktivnosti:

- Formiranje tima za provođenje projekta (7 dana) – učenici jednog odjeljenja, predstavnici svih odjeljenja, savjet učenika.
- Osmišljavanje aktivnosti promocije borbe protiv korupcije (15 dana) – projektni tim treba na sastanku Vijeća učenika da prezentira projekt i zamoli predstavnike odjeljenja da prikupe prijedloge srednjoškolaca o mogućim načinima promocije borbe protiv korupcije.
- Definiranje aktivnosti i plana provođenja aktivnosti (7 dana) – na osnovu prikupljenih prijedloga projektni tim formira listu aktivnosti koju će provesti. Potrebno je da definiše i vremenski plan. Moguće aktivnosti: organiziranje okruglih stolova, prikazivanje dokumentarnih filmova, organiziranje posjeta institucijama koje se bave borbom protiv korupcije, organiziranje diskusija s

predstavnicima vladinih institucija koje se bave borbom protiv korupcije i sl.

- **Prezentacija projektnih aktivnosti (7 dana):** potrebno je prezentirati projektne aktivnosti upravi škole, nastavničkom Vijeću, učenicima, školskom odboru, Vijeću roditelja, školskom pedagogu i dr.
- **Provođenje aktivnosti (30 dana):** projektni tim provodi aktivnosti u skladu sa vremenskim rokovima.
- **Evaluacija (1 dan)** – na sastanku tima koji je proveo projekat je potrebno razgovarati o tome koliko su zadovoljni provedenim projektom, na koje probleme su nailazili tokom provođenja aktivnosti, kako su te probleme rješavali, kada bi ponovo radili projekat šta bi uradili drugačije, šta su naučili kroz realizaciju projekta...

Raspodjela uloga: Nastavnik treba da navede učenike da u okviru tima prvo definiraju uloge koje su im potrebne za realizaciju projekta, a nakon toga da se u skladu sa željama učenici sami rasporede.

Potrebni resursi: Štampanje promotivnog materijala

Načini evaluacije: Opisano u aktivnostima

ZAKLJUČAK

Uvođenjem Kurikuluma Etika i antikorupcija u srednje škole, stvoren je početni alat i stavljen u ruke nastavnicima da u obrazovanju naprave preokret u smislu promjene uloga i stavova. Ulogu dominantnog subjekta u nastavi, nastavnik konačno prepušta učenicima. Učenik traga, razmišlja, otkriva, kritizira, predlaže, kontrolira. Tako se uloga učenika značajno mijenja: od pasivnog primaoca informacija, postaje aktivan učesnik nastavnog procesa u kojem se prepoznaju problemi i nudi rješenje za probleme iz oblasti korupcije. Zato je ovaj priručnik velika pomoć i putokaz nastavniku i učeniku za osmišljavanje aktivnosti koje će pomoći u osnaživanju, u podizanju svijesti, u razvoju kompetencija i u definiranju uloga.

Priručnik je obuhvatio osnovne informacije o korupciji i borbi protiv korupcije, definirao uzroke i posljedice te usmjerio na oblike borbe protiv korupcije. No, priručnik ne ograničava, ne zatvara vrata, ne sužava mogućnosti, već daje mogućnost nastavniku i učeniku da razigra maštu, da uozbilji stvarnost, da se poigra sa očekivanjima. Očekivanja su definirana u Strategiji borbe protiv korupcije (2015 – 2019), a ovaj priručnik je dio cjelokupnog napora u borbe protiv korupcije i jačanju prevencije korupcije u Bosni i Hercegovini, u čemu obrazovni sistem ima jedinstvenu ulogu.

Preporuke za profesore

Nastavni proces treba da bude zasnovan na konstruktivističkoj postavci, odnosno uloga nastavnika bi trebala da se ogleda u organiziranju i vođenju procesa učenja;

- U pripremi časa bilo bi dobro da nastavnik razmišlja više o učenicima, o tome šta trenutno znaju, šta bi još trebalo da znaju, koje aktivnosti na najbolji način mogu da ih motiviraju za učenje, kroz koje aktivnosti učenja mogu da razvijaju vještine i usvajaju vrijednosti i sl.
- S obzirom na različitost nastavnih planova i programa u BiH i potrebe da se ovaj program uključi u sve srednje škole, program edukacije o korupciji je najbolje realizirati na časovima Odjeljenske zajednice;
- Prilikom osmišljavanja aktivnosti edukacije srednjoškolaca u vezi s korupcijom, neophodno je koristiti različite forme i metode za postizanje ciljeva (individualni rad, rad u paru, rad u grupi, diskusija u grupi, studije slučaja, barometar, debata, korištenje multimedije, oluja ideja, igranje uloga, rad sa tekstovima);
- Imajući u vidu da je cilj edukacije o korupciji razvoj kompetencija o korupciji, a da kompetencije podrazumijevaju znanja, vještine i vrijednosti, od velikog je značaja realizacija određenog broja vannastavnih aktivnosti te pružanje podrške za njihovu realizaciju. Generalno, treba imati na umu da se osnovni cilj razvoja kompetencija učenika o korupciji u društvu, a posebno u obrazovanju, treba fokusirati na:
  1. Definiranje pojma korupcije, uzroka, pojava oblika i posljedica;

2. Prepoznavanje koruptivnog ponašanja u obrazovnim institucijama;
  3. Definiranje odnosa između ekonomske aktivnosti i moralnih vrijednosti i utvrđivanje uloge građana u borbi protiv korupcije;
  4. Definiranje uloge učenika u borbi protiv korupcije.
- Podsticanje izražavanja individualnih stavova i mišljenja je od ključnog značaja za uspješnost programa borbe protiv korupcije

ETIKA I ANTIKORUPCIJA Priručnik za učenike srednje škole

Uvod

Od nastanka ljudskog društva do danas, čovjek je usavršavao i razvijao razne metode lakšeg i uspješnijeg života u zajednici. Na taj način je razvijao i samu zajednicu i odnose s drugim ljudima u njoj. S pojavom prvih tabua, prvih normi, čovjek se izdigao iznad spontanog načina života, sa željom da svjesno uređuje svoj život u zajednici s drugim ljudima. Tako nastaju prve norme, a odnose se na određene zabrane. Kroz razvoj društva i razvoj društvene svijesti, norme su se razvijale i uobličavale u razne pisane dokumente. Društvo je dobilo prve pisane zakone, dobilo ustave kao osnovne pravne akte u svakom društvu, dobilo i druge zakone kojima je uređen život u zajednici. Nastankom parlamentarnog oblika vlasti, parlamenti kao zakonodavni organi postali su mjesto donošenja zakona, ali i mjesto u kojem se o zakonima i drugim odlukama diskutovalo i razgovaralo. Razvojem raznih oblika društvene svijesti: filozofije, etike, religije, ideologije i sl. stvarane su sve veće naučne postavke koje su davale osnov za sve bolje i humanije zakone i odluke.

Danas u savremenim društvima gotovo je nezamislivo funkcioniranje bilo koje oblasti i života u zajednici bez pisanih zakona. Također, pored pisanih normi oličenih u zakone, uredbe, odluke, konvencije, pravilnike i sl. u svakom društvu važe i one koje ne vidimo, takozvane nepisane norme. Nepisane norme su moralne i običajne i one su kao i pisane imale svoj razvojni put i svoju snagu djelovanja. Razvojem društva i društvene svijesti i ove norme dobile su drugu formu i sadržinu i drugačiji značaj. Iz tog razloga je razumljivo da one norme koje su važile u doba robovlasništva, ne mogu se primijeniti na savremeno društvo. U doba robovlasništva, ljudi su tretirani kao i svaka druga roba, bili predmet kupovine i prodaje i postupanja njihovih vlasnika po vlastitom nahođenju. Danas, na ovom stepenu razvoja društvene svijesti, razvoja ljudskih prava i sloboda, gotovo je nepojmljivo da su postojali i takvi sistemi u kojima je čovjek bio roba.

U pravno uređenim državama pretpostavka je da su svi i da je sve obuhvaćeno zakonom i da niko i ništa nije iznad zakona. Ipak, praksa pokazuje da u funkcionisanju svake države postoje pojedinci i grupe koji krše ne samo zakone, već koji ne postupaju ni po moralnim

načelima. Najrašireniji oblik kršenja zakona danas u svijetu jeste korupcija. Ovaj gotovo društveni "fenomen", razvio se u raznim oblicima, u gotovo svim državama, bez obzira kako su one ekonomski razvijene i kakvo im je društveno uređenje. Korupcija je danas u svijetu prepoznata kao prepreka daljeg razvoja društva. Ono što je još uočljivije jeste saznanje da korupcija podriva osnovne vrijednosti i moralna načela svakog društva. Ako znamo da moral odgovara na pitanje šta je dobro, a šta ne u jednom društvu ili šta valja, a šta ne, onda nam je jasno da narušene ili uništene moralne norme, predstavljaju osnovu za brzo propadanje vrijednosnog sistema i društva u cjelini. Posljedice postojanja korupcije prepoznatljive su kao slabljenje institucija sistema, gubitak povjerenja u vlast, potkopavanje vladavine zakona, ugrožavanje ljudskih prava i sloboda, ugrožavanje pravičnosti i socijalne pravde.

Korupcija je društveni problem i kao takav se mora prepoznati da bi se čitavo društvo uključilo u borbu protiv tog problema. Problem postoji, prepoznat je, identifikovani su pojavni oblici korupcije i uzroci nastanka istih, te je razumljivo da nadležne institucije sistema pokušavaju zaustaviti dalje širenje ovog problema i njegovo zaustavljanje. Iz tog razloga Bosna i Hercegovina je 2009. godine usvojila državnu Strategiju za borbu protiv korupcije, kojom se država zvanično obavezala da će provesti antikoruptivne reforme. U maju 2015. godine, definisana je nova Strategija za borbu protiv korupcije. U ovom dokumentu se navodi da je ostvarivanje dugoročnih ciljeva, odnosno rezultata u borbi protiv korupcije, neodvojivo od jačanja morala i moralnih i društvenih vrijednosti, te da je sve zajedno veoma povezano sa sistemom obrazovanja i vaspitanja u Bosni i Hercegovini. Time je naglašeno da u procesu borbe protiv korupcije i u procesu jačanja moralnih vrijednosti u društvu, najjaču ulogu imaju porodica i obrazovni sistem, od predškolskog nivoa do univerziteta. Iz tog razloga je neophodno da se posveti značajna pažnja pitanjima etike u svim nastavnim programima. Gotovo da nema nastavnog predmeta ili nastavne jedinice u koju nije moguće ugraditi segmente etičkog značenja.

Ovaj priručnik za učenike srednjih škola sadrži ključne elemente za edukaciju učenika, nudi definicije pojma korupcija, objašnjenja

oblika u kojima se korupcija pojavljuje, objašnjava uzroke nastanka i posljedice postojanja korupcije, te daje smjernice djelovanja u borbi protiv korupcije.

Šta je korupcija?

Korupcija je fenomen koji prati čovjeka praktično od nastanka prvobitnih zajednica. U primitivnim plemenskim zajednicama pripadnik plemena je činio usluge plemenskim vođama, a oni su mu za uzvrat činili usluge drugog tipa, poput napredovanja u plemenskoj hijerarhiji što mu je donosilo materijalnu i/ili drugu korist. Tokom istorije carevi i kraljevi službenicima (sudije, vojnici, blagajnici..) koji su ih služili nisu isplaćivali platu već im je bilo dopušteno da primaju darove, a često i da otimaju od građana. Rimljani nisu išli u ratne pohode samo da bi osvajali, već su vojskovođe koristile svoje položaje za zaradu. Sultani su svojim sudijama dozvoljavali da primaju darove i da na osnovu njih donose odluke. U periodu postmoderne države dozvoljena je bila kupovina javnih položaja, biranje službenika po porijeklu i stranačkom kriterijumu, a građani su tretirani kao podanici. Iako je korupcija u 19. tretirana kao prirodna, normalna pojava, u 20. vijeku se smatra štetnom i zabranjuje se zakonom.

Korupcija u bosanskohercegovačkom kontekstu ima i tradicionalnu pozadinu. Naime, od kolijevke pa do groba ova pošast prati čovjeka, a da se to ni ne primjećuje. Kada se rodi dijete, u pravilu se u porodilištu časte ljekari, sestre i drugo medicinsko osoblje. Tokom godina, kako dijete raste, posjećuju se ljekari iz različitih razloga, a sve je ispraćeno određenim poklonima jer je to neka vrsta običaja. Kada dijete stasa za školu, onda se poklonima zasipaju učitelji/učiteljice, nastavnici/nastavnice u osnovnoj školi, pa i profesori u srednjoj školi. Nakon srednje škole, već odrastao čovjek koji se odluči da nastavi školovanje na nekom od domaćih univerziteta, na prvom ispitu koji se pojavi kao nepremostiva prepreka, ukoliko je profesor zainteresovan za novac ili usluge (korumpiran), iskoristiće mogućnost pomičivanja kao jednog od najzastupljenijih oblika korupcije. Nakon završetka školovanja, s obzirom da su poslovi u javnom sektoru najatraktivniji, u pravilu se u BiH do takvih poslova dolazi putem različitih vidova korupcije,

a najčešće podmićivanjem i političkom korupcijom. Takvi građani kroz život sve svoje probleme sa policijom, sudovima, inspekcijama i drugim rješavaju koruptivnim aktivnostima. Sve ovo predstavlja začarani krug korupcije u životu jednog pojedinca i na prvi pogled se ne vide posljedice po okolinu, međutim kada se ozbiljnije sagleda srž problema uočiće se posljedice koje su nesagledive: uništen zdravstveni, obrazovni, policijski, pravosudni, sistem javne uprave i drugi, odnosno dolazi do izokretanja cjelokupnog sistema vrijednosti.

Pojam i definicija korupcije

Termin korupcija vodi porijeklo od latinske riječi rumpere što u slobodnom prevodu znači razbijanje, lomljenje, kidanje, a budući da u koruptivnim aktivnostima učestvuju najmanje dvije osobe onda je to cum rumpere. Dakle, podmitljivac (onaj koji daje mito) i podmićeni (onaj koji prima mito) nešto razbijaju, lome ili kidaju zajedno. Budući da ova etimološka definicija ne zadovoljava aspekte potrebe za naučnom definicijom korupcije, jer ne otkriva u čemu je specifična razlika korupcije u odnosu na sve ostale manifestacije pokvarenosti, iskvarenosti i nepoštenja, postoje različiti pristupi u njenom definisanju.

Korupcija kao kršenje moralne norme je definisana kao "patološka pojava, odnosno sistemska aberacija u kojoj vladajuća politička klasa lični interes stavlja iznad interesa političke zajednice, pa se s tog aspekta korupcija osuđuje kao nemoralna i štetna za političku konstituciju društva", dok su oblici korupcije kao kršenje pravne norme definisani u zakonskim odredbama.

Literatura koja se bavi izučavanjem korupcije, kao jednog od najkompleksnijih kriminalnih fenomena, nudi veliki broj njenih definicija. Najčešće se spominje to da je "korupcija nastojanje da se bogatstvo ili moć steknu nezakonitim sredstvima – lična dobit na javni račun". Također, jedna od definicija koju ističu brojni autori na prostoru bivših jugoslovenskih republika je da "korupcija označava proces u kojem najmanje dvije osobe nedozvoljenom razmjenom, radi ostvarivanja lične koristi, postupaju na štetu javnog interesa, kršeći

moralne i pravne norme". Ne može se označiti koja je od postojećih definicija najbolja, ali postoje institucije i organizacije koje su u svojim dokumentima tretirale ovu materiju, pa su neke od njih:

- Zloupotreba javnih ovlaštenja radi privatne koristi. – Svjetska banka (1997);
- Zloupotreba povjerenih ovlaštenja za privatnu korist. – Transparency International;
- Transnacionalna pojava povezana sa drugim oblicima kriminaliteta, koja predstavlja prijetnju za stabilnost i sigurnost društva, te ugrožava održiv razvoj i vladavinu prava. – Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije (2003);
- Označava svaku zloupotrebu moći povjerene javnom službeniku ili osobi na političkom položaju na državnom, entitetskom, kantonalnom nivou, nivou Brčko distrikta BiH, gradskom ili općinskom nivou, koja može dovesti do privatne koristi. Korupcija posebno može uključivati direktno ili indirektno zahtijevanje, nuđenje, davanje ili prihvatanje mita ili neke druge nedopuštene prednosti ili njenu mogućnost, kojima se narušava vršenje bilo kakve dužnosti ili ponašanja očekivanih od primaoca mita. – Zakon o Agenciji za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije BiH (2009);
- Korupcija podrazumijeva traženje, nuđenje, davanje ili primanje, direktno ili indirektno, mita ili bilo koje druge nezakonite koristi ili stavljanje toga u izgled, koje izopćava propisano izvođenje neke dužnosti ili ponašanja koje se zahtijeva od primaoca mita, nezakonite koristi ili osobe kojoj se to stavlja u izgled. – Građanskopravna konvencija Vijeća Evrope (1999)

Pojavni oblici korupcije

Značajan broj društvenih naučnih disciplina bavi se izučavanjem korupcije, pa se na osnovu takvog multidisciplinarnog pristupa izdvajaju različiti pojavni oblici:

Podmičivanje – Nuđenje ili primanje određene vrste usluge, novca ili drugih oblika koristi da bi se donijela kakva odluka koja je protupravna;

Protivpravno posredovanje – Korištenje položaja da bi se utjecalo na vršenje ili nevršenje službenih radnji;

Zloupotreba položaja – Korištenje položaja kako bi se sebi ili drugome pribavila korist, drugome nanijela šteta ili povrijedila prava;

Pronevjera – Krađa, prisvajanje povjerene imovine ili čega sličnog od strane osobe kojoj su povjerena javna ovlaštenja;

Prevara – Dovođenje u zabludu podnošenjem lažnih obračuna ili na drugi način;

Posluga – Neovlašteno služenje povjerenim novcem, vrijednosnim papirima ili drugim pokretnim stvarima;

Falcifikovanje – Unošenje neistinitih podataka, neunošenje važnih podataka, ovjeravanje dokumenata ili pravljenje dokumenata sa neistinitim sadržajem;

Sukob interesa – Situacija u kojoj javni službenik ili funkcioner ima neke profesionalne ili lične obaveze koje ugrožavaju njegovu objektivnost/ integritet;

Priistrasnost – Stavljanje porodice, prijatelja, poznanika u prvi plan prilikom donošenja odluka. Neformalna veza između donosioca odluka i određene pravne ili fizičke osobe;

Iznuda – Zahtijevanje ili ostvarivanje kakve koristi upotrebom sile, uskraćivanjem određenog prava ili prijetošću.

Uzroci korupcije

Uzroci korupcije su mnogobrojni i nije ih lako sve taksativno nabrojati, pa tako teorija i praksa borbe protiv korupcije koriste klasifikaciju uzroka na: pravne, političke, institucionalne i ekonomske.

Pravni uzroci nastanka korupcije manifestiraju se u vidu nedostatnih i loše uređenih zakonskih propisa koji definiraju ovu pojavu kao

kriminalnu. Također, uzrok za nastanak korupcije je i loš rad tužilaštava i sudova koji bi trebali raditi na suzbijanju i procesuiranju ove pojave, kao i državnih organa koji vrše nadzor nad radom ovih pravosudnih institucija.

Politički uzroci nastanka korupcije ogledaju se u zloupotrebi vlasti od političkih centara moći, odnosno grupa koje upravljaju strankama na vlasti. Najbolji primjer manifestacije korupcije koja je uzrokovana politikom je finansiranje političkih stranaka zloupotrebom javnih resursa, to jest, kada se novac državnih institucija ili preduzeća koristi za stranačke potrebe. Kada se na sve nadoveže loše funkcioniranje kontrolnih organa (inspekcija) i nepostojanje mehanizama odgovornosti, razmjere korupcije su nesagledive.

Institucionalni uzroci nastanka korupcije su mnogobrojni, a karakterizira ih loša organizaciona struktura unutar institucija koja omogućava vršenje koruptivnih radnji službenika usljed nedostatka kontrolnih mehanizama. Najčešće se manifestira davanjem prednosti nekompetentnim stranačkim kadrovima ispred stručnih kadrova prilikom zapošljavanja u institucijama.

Ekonomski uzroci nastanka korupcije baziraju se na loše osmišljenoj (kriminalnoj) privatizaciji javnih preduzeća nakon koje su mnogi ostali bez posla i dospjeli u situaciju da upadnu u nemilost korumpiranog sistema. Nakon privatizacije, javlja se problem neplanskog i neadekvatnog političkog intervencionizma države u privredu, što dalje ima za posljedicu nepoštovanje temeljnih tržišnih zakonitosti.

Posljedice korupcije

Korupcija je izrazito opasan kriminalni fenomen i izaziva posredne i neposredne štete, a često u zemljama u razvoju korupcija dosegne takav nivo da preraste u opasnu patologiju.

Ovaj kriminalni fenomen derogira sve bitne društvene sisteme od obrazovnog, zdravstvenog, pravosudnog, policijskog, pa sve do sistema javnih instucija. Nije rijetka pojava lošeg funkcioniranja

pravne države i vladavine prava kao posljedica raširene korupcije, a sve to utječe na pojavu da građani nemaju povjerenja u institucije. Korupcija kao antikulturna pojava razara upravnu i političku kulturu koja je građena na zdravim osnovama i umjesto odlučivanja o potrebama ljudi, prednost se daje ličnim zaradama povlaštenih, a također je podstaknuta i diskriminacija osoba koje nisu uključene u koruptivne radnje.

Osim što izaziva društvenu nestabilnost i socijalnu nesigurnost, korupcija usporava privredni razvoj i podiže transakcijske troškove, a na koncu svega postaje nepodnošljiva smetnja razvoju međunarodnih ekonomskih odnosa.

Ne treba zanemariti ni posljedice koje korupcija ostavlja kršenjem ljudskih prava onih koji nisu involvirani u koruptivne radnje i to najčešće na taj način što podstiče negativnu selekciju za sve položaje od političkih, do službeničkih.

Posljedice neetičkog ponašanja

Etičko ponašanje je ono ponašanje koje je usklađeno i definirano određenim pravilima najčešće sadržanim u etičkim kodeksima s kojima su se saglasili članovi grupe ili koje je usvojila neka institucija. Postoje različiti etički kodeksi, od kodeksa ponašanja u školi, preko kodeksa ponašanja na fakultetu, kodeksa ponašanja u javnim institucijama, pa sve do etičkih kodeksa vezanih za pojedine struke i drugo.

Ovdje je pitanje kakve su posljedice kršenja etičkih kodeksa, odnosno posljedice neetičkog ponašanja?! A najjednostavniji i najprecizniji odgovor jeste da posljedice nisu ništa manje štetne od posljedica koruptivnog ponašanja, čak se može reći da neetičko ponašanje najčešće predstavlja uvod u koruptivno ponašanje.

Tako, na primjer, u školi postoji pravilo da na testovima nije dozvoljeno prepisivanje, ali se često dešava da to pravilo krše učenici, a vrhunac tog neetičkog ponašanja predstavlja to što ni nastavnik/profesor najčešće ne sankcionira takvu pojavu. Posljedice toga, na prvi pogled

su bezazlene, međutim ukoliko se stvari gledaju objektivno njihove dimenzije su nesagledive. Nastavnici gube autoritet, a učenici koji naviknu da prepisuju ostaju uskraćeni za znanje koje im je potrebno u daljem životu i budućem radu. Ukoliko se takvi učenici odluče da upišu fakultet i tamo će nastaviti da prepisuju, pa ćemo dobiti ljekare kojima umiru pacijenti, građevince kojima se ruše zgrade, ekonomiste kojima propadaju firme, sudije koje oslobađaju kriminalce...

Primjeri korupcije iz svakodnevnice

Gotovo da ne postoji obrazovna ustanova u kojoj nema korupcije, a kada su u pitanju srednje škole, ona se na prvom mjestu pojavljuje prilikom upisa. Naime, roditelji učenika, koji nemaju nedovoljno bodova za upis u gimnaziju, ekonomsku, medicinsku ili neku drugu školu za koju smatraju da je najbolja, pronalaze način da utječu na direktora škole ili nekoga drugog ko odlučuje o upisu da zloupotrijebi svoj položaj i omogući upis njihovom djetetu koje to objektivno ne zaslužuje. Ovakve intervencije su postale pravilo u srednjim školama u BiH, a nikome nije u interesu da ih sankcionira što pravi ogromne štete obrazovnom sistemu.

Korupcija u zdravstvenim ustanovama je izuzetno zastupljena, a pojavni oblici su različiti po načinu izvršenja i po obimu. Ljekari, koje građani veoma cijene, u društvu u razvoju kakvo je BiH, slabo zarađuju, pa neposredan kontakt sa pacijentima predstavlja priliku za dodatnom, ali protuzakonom zaradom. Ta zarada se ostvaruje od klasičnih poklona i koverti, preko upućivanja pacijenata u privatne ordinacije, pa sve do nedopuštenog korištenja prostorija javnih bolnica i domova zdravlja za privatnu ljekarsku pažnju. Još jedan od oblika korupcije u zdravstvenom sektoru je i zloupotreba tzv. listi čekanja na kojima se nalaze pacijenti koji čekaju na preglede, operacije i slično, pa preko štele/veze ili putem podmićivanja dospijevaju na njih preko reda.

Često se dešava da policijski službenici skupa sa nesavjesnim građanima realiziraju koruptivne aktivnosti. Najčešće su to saobraćajni policajci koji umjesto pisanja kazni za prekršaje od građana uzimaju

određene novčane iznose, što na kraju predstavlja jedan od uzroka povećanog broja saobraćajnih nesreća, slabljenje saobraćajne kulture, nepovjerenja građana u policiju i drugo. Postavlja se pitanje kako to da policijski službenici koji bi trebali da budu primjer i nosioci borbe protiv kriminala i korupcije mogu i sami učestvovati u njima?! Jedan od mogućih odgovora jeste taj da su vjerovatno i oni sami u policijsku službu ušli putem nekog oblika korupcije.

Specifičan primjer korupcije jeste zapošljavanje u javnim institucijama, preduzećima i ustanovama putem korupcije. U praksi su poznata dva oblika ovih kriminalnih aktivnosti, a to su zapošljavanje putem klasičnog podmićivanja i političko zapošljavanje. Klasično podmićivanje funkcionira na način da se onima koji odlučuju o zapošljavanju, konkursnim komisijama, direktorima ili drugima, da određena novčana svota (mito) kako bi zoupotrijebili svoj položaj da utiču na zapošljavanje onoga koji ih je darovao (podmitio). Političko zapošljavanje se realizira po principu: "posao za glasove na izborima", to jest, na način da političke stranke i političari koji se u pravilu nalaze na službenim položajima svojim glasačima obezbjeđuju zaposlenje u javnim institucijama, preduzećima i ustanovama, a da glasači svojim glasanjem na izborima uzvraćaju podrškom strankama i političarima.

Analiza slučajeva korupcije

Na osnovu prethodnih primjera korupcije navodimo neke od slučajeva o kojima učenici trebaju razmisliti i donijeti svoj sud o tome kako je ispravno postupiti:

- Kako biste postupili u situaciji kada prilikom upisa u srednju školu ili na fakultet primaju 25 učenika/studenata, a vi u skladu sa vašim uspjehom na rang listi zauzimate 28. poziciju?
- Kako biste postupili u situaciji da neko od vaših profesora insistira na kupovini knjige koju niste obavezni kupiti i to uslovljava prolaznom ocjenom?
- Kako biste postupili u situaciji da vam je poznato da je neko upisao školu ili fakultet putem nekog od vidova korupcije?

- Kako biste postupili u situaciji da vam ljekar zatraži novac za neku od svojih usluga?
- Kako biste postupili u situaciji da ljekar insistira da dođete na pregled u njegovu privatnu ordinaciju?
- Kako biste postupili da morate čekati neki od ljekarskih pregleda sedam dana, a da vam neko od medicinskog osoblja zatraži novac kako bi pregled bio odmah?
- Kako biste postupili ukoliko bi saobraćajni policajac tražio od vozača koji vas vozi da se dogovore da mu ne piše kaznu za sigurnosni pojas?
- Kako biste postupili u slučaju da su vas ili nekog vašeg vršnjaka fizički povrijedili, a da policijski službenici nisu adekvatno reagovali?
- Kako biste postupili da vidite policijskog službenika kako se u uniformi nedolično ponaša na ulici, u kafiću ili nekom drugom javnom mjestu?

Borba protiv korupcije

U 20. vijeku gotovo da ne postoji država u kojoj je moralno i zakonski prihvatljiva korupcija, odnosno čiji pravni i sistem moralnih normi na bilo koji način opravdava zloupotrebu političkog položaja ili javne službe za lično bogaćenje na račun javnog interesa. Dakle, cjelokupna borba protiv korupcije je jasno definirana i ostaje samo na onima koji provode zakon da je realiziraju. Međutim, policija, tužilaštva i sudovi u borbi protiv korupcije trebaju pomoć savjesnih i hrabrih građana. Savjesni građani upoznati sa katastrofalnim posljedicama korupcije neće biti involvirani u takve aktivnosti i biće dovoljno hrabri da ukoliko dođu u dodir sa takvim aktivnostima nađu načina da ih prijave nadležnima.

I učenici srednjih škola koji su upoznati s posljedicama koje uzrokuje mogu dati značajan doprinos u borbi protiv korupcije. Najmanje što mogu uraditi u toj borbi jeste da vrijedno uče kako ne bi dolazili u iskušenje da se koriste prepisivanjem kao uvodom u kršenje definiranih pravila. Loša ocjena se uvijek može ispraviti, ali kada se počne sa kršenjem pravila to jako često prerasta u lošu naviku što u daljem životu može imati nesagledive posljedice kako po pojedinca tako i po društvo.

Sljedeće što učenici srednjih škola mogu uraditi da bi dali doprinos borbi protiv korupcije jeste to da u svakoj prilici prepoznaju koruptivne aktivnosti, upozore aktere na moguće posljedice ili u krajnjem slučaju prijave korupciju na neki od besplatnih i anonimnih telefona.

Oni koji su zainteresirani za društvene aktivnosti u borbi protiv korupcije imaju mogućnost da se uključe u školske sekcije i na taj način daju doprinos razvijanju svijesti kod vršnjaka i sugrađana o ovoj opasnoj pojavi. Također, u sredinama u kojima postoje udruženja koja su uključena u borbu protiv korupcije učenici mogu dati doprinos volonterskim radom u tim udruženjima.

Na kraju, treba napomenuti da ne treba biti u zabludi da će se korupcija iskorijeniti, jer ni u najrazvijenijim zemljama to nije slučaj, ali svaki građanin treba dati doprinos da se ova pojava svede na najmanju moguću mjeru.

Definiranje pravila u borbi protiv korupcije

Učenici koji su upoznati sa osnovama etike i antikorupcije spremni su da, uz pomoć nastavnika ili samostalno, definiraju pravila koja će se provoditi u njihovoj školi.

Budući da su različita pravila ponašanja u učionici, u školskom holu i u školskom dvorištu učenici se trebaju organizirati u grupe koje će definirati pravila na ta tri prostora.

Pravila se trebaju definirati na osnovu postojećih, ali svakako je značajno da učenici uvedu i neke novitete u pravilnike i da to bude njihov doprinos u kreiranju boljeg okruženja.

Primjena pravila u borbi protiv korupcije

Pravila koja su definirali učenici potrebno je provesti u djelo, a to se postiže kreiranjem mehanizama kontrole, odnosno određivanjem osoba koje će o tome brinuti.

78 Etika i antikorupcija: Kurikulum i priručnik za srednje škole

O provođenju pravila definiranih za prostor učionice, brinut će se dežurni učenici/redari u razredu i na kraju dežurstva/redarstva sastavit će kratak izvještaj o poštovanju, odnosno nepoštovanju definiranih pravila.

O poštovanju pravila vezanih za ponašanje u školskom holu i dvorištu trebali bi se brinuti dežurni učenici na nivou škole te nakon dežurstva sastaviti kratak izvještaj o tome da li su definirana pravila ispoštovana. Oni učenici koji su prekršili definirana pravila trebaju na određen način biti sankcionirani, a o tim sankcijama će odlučiti nastavničko vijeće škole.

Rad na projektu u borbi protiv korupcije

Kako bi učenje o etici i antikorupciji dobilo svrhu, a to je da svaki učenik da doprinos borbi protiv korupcije, krana aktivnosti treba biti realizacija projekta borbe protiv korupcije.

Projekt će osmisliti i realizirati učenici uz pomoć nastavnika, a na kraju će biti prezentirani rezultati.

KONTAKTI INSTITUCIJA I ORGANIZACIJA ZA PRIJAVU KORUPCIJE

INSTITUCIJA	KONTAKT PODACI
Agencija za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije (APIK)	Besplatni broj: 0800 54321 web adresa: www.apik.ba
Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA)	Besplatni broj: 080 020 505 web adresa: www.sipa.gov.ba
Federalna uprava policije	Tel: +387 (0)33 280 020 web adresa: www.fup.gov.ba
MUP Republike Srpske	Tel: +387 (0)51 219 300 web adresa: www.mup.vladars.net
Policija Brčko Distrikta	Tel: +387 (0)49 233 200 i 122 web adresa: www.policijabdbih.gov.ba
Polijske stanice u Federaciji BiH i Republici Srpskoj	Kontakt broj 122
Tužilaštvo BiH	Tel: +387 (0)33 707 200 web adresa: www.tuzilastvobih.gov.ba
Federalno tužilaštvo	Tel: +387 (0)33 212 529 web adresa: www.ft-fbih.pravosudje.ba
Republičko tužilaštvo RS	Tel: +387 (0)51 316 168 web adresa: rt-rs@pravosudje.ba
Tužilaštvo Brčko Distrikta	Tel: +387 (0)49 217 227 Web adresa: www.jt-brckodistriktbih.pravosudje.ba
Antikorupcijska mreža u BiH - ACCOUNT BiH	Tel/fax: +387 (0)33 263 546 i 033 209 304 Web adresa: www.account.ba i www.bpp.ba
Transparency International BiH	Tel: 0800 55555 Web adresa: www.ti-bih.org

OSTALI KORISNI IZVORI (PUBLIKACIJE)

- Amundsen, I., Political Corruption: An Introduction to the Issues, Chr. Michelsen Institute, Development Studies and Human Rights, 1999.;
- Begović, B., Mijatović, B. i Hiber, D., Korupcija u pravosuđu, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, 2004.;
- Begović, B., Mijatović, B., Korupcija u Srbiji, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, 2001.;
- Bužanin, O., i Lalović, Lj., Nosioци pravosudnih funkcija i društvo, Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH;
- Centar za razvoj medija i analize/ACCOUNT, Ko je ko u borbi protiv korupcije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2013.;
- CEMI, Pošto ispit? – znanje (nije) na poklon!, Studio MOUSE – Podgorica, 2012.;
- Centar za odgovornu demokratiju - COD Luna, Priručnik za zaštitu uzbunjivača u Bosni i Hercegovini, 2012.;
- Centar za odgovornu demokratiju - COD Luna, Priručnik za primjenu Zakona u zaštiti lica (uzbunjivača) koja prijavljuju korupciju u institucijama BiH, 2014.;
- Derenčinović, D., Mit(o) korupciji, Nocchi, Zagreb, 2001.
- Dobovšek, B., Prevenција korupcije, Fakultet za sigurnosne nauke, Slovenija, 2008.;
- Đorđević, S., Civilno društvo protiv korupcije u policiji – Predlog praktične politike, Beogradski centar za bezbednu politiku, Beograd, 2013.;
- FMON, Program mjera za prevenciju korupcije u Federaciji BiH – Transparentnost, zakonitost i poštivanje procedura za bolje visoko obrazovanje – Nacrt, Mostar, 2012.;
- Gorjanski, D., Sustavna korupcija u hrvatskom zdravstvu, Zagreb, 2013.;
- Gorjanski, D., Je li hrvatski zdravstveni sustav – sustav?, Matica Hrvatska, Ogranak Osijek, 2009.;
- Gould, 1991., a prema: Khan, M. M., Political and Administrative Corruption: Concepts, Comparative Experiences Bangladesh Case, University of Dhaka, 1997.;

- Hallin, D. C. & Papathanassopoulos, S., *Political Clientelism and the Media: Southern Europe and Latin America in Comparative Perspective*, *Media, Culture & Society*, broj 24., 2002.;
- Hasić, J., *Krivično djelo korupcije: Slabosti i nedorečenosti postojećih zakonskih rješenja na nivou Bosne i Hercegovine*, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, 2013.;
- International Council on Human Rights, *Korupcija i ljudska prava: uspostavljanje veze*, Fond za otvoreno društvo – Srbija, Beograd, 2010.;
- Khan, M. M., *Political and Administrative Corruption: Concepts, Comparative Experiences Bangladesh Case*, University of Dhaka, 1997.;
- Korajlić, I., *Visoko obrazovanje u BiH – otvoren prostor za korupciju*, TI, 2011.;
- Kregar, J., *Pojava korupcije*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1997.;
- Kušan, L., *Sukob interesa*, Udruga za demokratsko društvo, Zagreb – Split, 2004.;
- Milosavljević, M., *Kako protiv korupcije u javnim nabavkama*, Centre for Applied European Studies;
- Ministarstvo pravosuđa RH, *Korupcija – uzroci, posljedice, prevencija*, Zagreb, 2011.;
- Šuković, D., *Korupcija u procesu privatizacije u Srbiji*, članci, broj 1, 2011.;
- Šimac, N., *Protiv korupcije: stara pošast, nove opasnosti*, Mala škola demokratije, knjiga 10, Udruga za demokratsko društvo, Zagreb – Split, 2004.;
- TACSO, *OCD i učešće građana*, Sarajevo, 2011.;
- Transparency International BiH, *Antikorupcijski planovi kao dio strategijskog djelovanja protiv korupcije*, Sarajevo, 2011.;
- Transparency International BiH, *Monitoring provođenja Strategije za borbu protiv korupcije 2009-2014 – Prvi periodični izvještaj TI BiH*, 2010.;
- Transparency International BiH, *Monitoring implementacije Zakona o javnim nabavkama BiH*, 2012.;
- Transparency International BiH, *Metode edukacije o korupciji i etici*;

- UNOCD, Poslovanje, korupcija i kriminal u Bosni i Hercegovini: Uticaj mita i kriminala na privatna preduzeća, 2013.;
- UNOCD, Korupcija u Hrvatskoj: Stvarna korupcijska iskustval gra ana, 2011.

Ko se boji korupcije još? Mi ne!

Objavljivanje ove publikacije je dijelom financirano grantom Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država (Department of State). Mišljenja, nalazi i zaključci koji su ovdje navedeni pripadaju autorima i ne odražavaju nužno mišljenja, nalaze i zaključke Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država.

Projekat implementira

 infohouse

Partneri na projektu

